

VILNIUS UNIVERSITY

BARBARA STANKEVIČ

CONCEPT OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
IN THE POLISH GEOPOLITICAL PROGRAMS OF THE TWENTIETH CENTURY:
from Józef Piłsudski to Jerzy Giedroyc

Summary of Doctoral Dissertation
Humanitarian Sciences, History (05 H)

Vilnius, 2012

The present doctoral dissertation was prepared at Vilnius University during 2007-2012

Scientific Supervisor:

Prof. dr. Alfredas Bumblauskas (Vilnius University, Humanitarian Sciences, History - 05 H)

The Dissertation is being defended before the Scientific Council of History of Vilnius University:

Chairman:

Prof. dr. Šarūnas Liekis (Vytautas Magnus University, Humanitarian Sciences, History -05 H)

Members:

Prof. dr. Alfredas Bumblauskas (Vilnius University, Humanitarian Sciences, History - 05 H)

Hp. dr. Alvydas Nikžentaitis (Lithuanian Institute of History, Humanitarian Sciences, History - 05 H)

Assoc. Prof. Eligijus Raila (Vilnius University, Humanitarian Sciences, History - 05 H)

Assoc. Prof. Ramūnas Trimakas (Mykolas Romeris University, Humanitarian Sciences, Ethnology - 07 H)

Opponents:

Dr. Rimantas Miknys (Lithuanian Institute of History, Humanitarian Sciences, History - 05 H)

Assoc. Prof. Grigorijus Potašenko (Vilnius University, Humanitarian Sciences, History - 05 H)

The dissertation is being defended at the public meeting of the Scientific Council of History in auditorium 330 of the Faculty of History of Vilnius University at 15 p. m. on October 10, 2012

Address: Universiteto st. 7, LT-01513, Vilnius, Lithuania.

The summary of the doctoral dissertation was circulated on September 10, 2012.

The doctoral dissertation is available at the Library of Vilnius University (Universiteto st. 3).

VILNIAUS UNIVERSITETAS

BARBARA STANKEVIČ

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS VAIZDINYS
LENKŲ XX A. GEOPOLITINĖSE KONCEPCIJOSE:
nuo Józefo Piłsudskio iki Jerzy Giedroyco

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2007–2012 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Alfredas Bumblauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Istorijos mokslo krypties taryboje:

Pirmininkas:

prof. dr. Šarūnas Liekis (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Nariai:

prof. dr. Alfredas Bumblauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

habil. dr. Alvydas Nikžentaitis (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

doc. dr. Eligijus Raila (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

doc. dr. Ramūnas Trimakas (Mykolo Romerio universitetas, humanitariniai mokslai, etnologija – 07 H)

Oponentai:

Dr. Rimantas Miknys (Lietuvos istorijos institutas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Doc. dr. Grigorijus Potašenko (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija – 05 H)

Disertacija bus ginama viešame Istorijos mokslo krypties tarybos posėdyje
2012 m. spalio 10 d. 15 val. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto 330 auditorijoje.

Adresas: Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2012 m. rugsėjo 10 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje (Universiteto g. 3).

**CONCEPT OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA
IN THE POLISH GEOPOLITICAL PROGRAMS OF THE TWENTIETH CENTURY:
from Józef Pilsudski to Jerzy Giedroyc**

Summary of Doctoral Dissertation

Relevance of the research. Each period in human history is unique and specific. However, very few centuries of European history distinguishes in such abundance of spatial and mental changes to have shaken lives of European states, nations, families and individuals as the XX century. These dramatic changes include frequent alterations in nation borders of Central and Eastern Europe, spread of new ideologies and totalitarian regimes that reigned in the region. During that period, Poland sustained a range of the aforementioned challenges, partly preconditioned by its geographical location. To a great extent, this predetermined landmarks of Polish geopolitical ideas. Some sought allies in the East, others - in the West, hoping to find partners able to help the state to maintain a stable geopolitical position and entrench independence and continuity of the independence. Thus, XX c. Poland's geopolitical ideas balanced between security guarantees and imperialistic policy.

In the beginning of the XX c., a period of military movement, diplomatic agreements and geopolitical changes, nations of the Republic of Two Nations (RTN for short, also referred to as Polish - Lithuanian Commonwealth in Lithuanian historiography) - a state comprising united Poland (the Crown) and the Grand Duchy of Lithuania (GDL) - had a unique chance to establish independent nation states. In 1918, five nation states appeared in the territory of the former RTN: Poland, Lithuania, Latvia, Byelorussia and Ukraine, who faced a dilemma on the treatment of the legacy of RTN and in particular of the former GDL. It has to be noted that this dilemma arose to a different extent for each of the states. The difference was initially preconditioned by the presence or absence of nationhood. Byelorussia and Ukraine had never had a status of an independent state before and therefore were primarily concerned about the need to entrench their sovereignty and security. Unfortunately, because of Poland's war with Bolshevik Russia, Ukraine lost its western territories: Eastern Galicia and Wolynia to Poland, Sub-Carpathian region to Czechoslovakia, Bessarabia and Bukovina to Romania. The remaining part of Ukraine went to Bolshevik Russia. By the Treaty of Riga 1921, Byelorussia was divided between Poland and Soviet Russia. Thus, only a single descendant to inherit legacy of the former GDL remained, that is Lithuanian, which restored its independence on February 16, 1918. In view of the fact that Poland, although not completely autonomous, had continuous succession of nationhood, XIX c. Polish political mind contained ideas to take responsibility for RTN restitution including consolidation of GDL territories as a major legitimate RTN successor. To implement these ambitions, Poland had two decades in the XX c. as in 1939-1945, both Lithuania and Poland became victims of the pact between Stalin's Russia and Hitler's Germany and lost their independence as they did in the XVIII c.

The XX c. made it obvious that a declaration of independence is insufficient to safeguard the independence. RTN underwent the same scenario as it did in the late XVIII c., when its 733 000 km² territory with the population 12 million people was divided among three imperialistic neighbours in 1772 as a consequence of three partitions.

Russia took the biggest part - approximately 463 000 km² with the population of 5.5 million people including both RTN's capital cities– Warsaw and Vilnius. Prussia took about 141 000 km² with 2.6 million inhabitants and Austria gained 129 000 km² and 4.2 million inhabitants.

Such proportion became a reason for ambitions of the XIX c and early XX c. to liberate the greatest part of the occupied state from Russia in the first place. The kingdom of Poland, informally known as Congress Poland, created in the parcel occupied by Russia as a satellite state granted continuity of nationhood only to one RTN's part, the Crown, whereas the GDL remained little more than a historic fact or a still changing historic evidence, the content of which depended on the approach of the nations claiming its legacy.

Although an actual aggressor in the RTN's territory was Russia, yet the modern political ideas associated with Poland's relations with its eastern neighbours are hampered by the consequences of implementation of the interwar geopolitical visions including the conflict for Vilnius.

In the late decades of the XX c., all five nations succeeded to restore their sovereignty and safeguard its continuity. However, not all have implemented democracy and became a part of the EU family. In 1991, the total area of the restored nations of the former RTN comprised 1 253 696 km² and the population of 99 million people already, almost twice as big as it was in the XVIII c.

Today, Poland retains a strong geopolitical position in Central and Eastern Europe as it did in the interwar period and is deemed probably the strongest among the states created by the nations of the former RTN. However, although the territory of the states created by the nations of the former RTN is twice as big as in XVIII c., their total gross domestic product (GDP) fails to exceed Germany's and Russia's GDP's and safeguard their economic or political competitive advantage either in Western or in Central and Eastern Europe.

During the entire XX c. Polish political ideas retained a strong tradition of RTN reconstruction, although in different shapes and content, that initially was associated with the Polish and Lithuanian union also known as Jagiellonian concept, federalist ambitions of the interwar Polish leader, a commander in chief of the armed forces and a dictator from 1926 Józef Piłsudski and its successors and the concept of ULB (an abbreviation coined by Juliusz Mieroszewski, a political publicist of the Parisian magazine *Kultura*, to refer to territories of Ukraine, Byelorussia and Lithuania as constituent parts of the former GDL) suggested by Polish emigrant publicist Jerzy Giedroyc and his companions in the postwar period. The aforementioned projects are typically assigned to the federalist ideas in Polish political mind, the purpose of which was to safeguard national sovereignty on the grounds of a federation.

The question as to what role was assigned to GDL - whether of an equal participant or, after worsening of Polish Lithuanian relations because of the issue of Vilnius, a hindrance but a necessary partner in the federalist plan - has been discussed by historians of both nations along with the authors of geopolitical conceptions in the context of federal possibilities and relevance in Central and Eastern Europe.

An attempt to delineate XX c. Polish geopolitical conceptions and GDL's concept in Polish geopolitical mind might help understand why in the territory of the former RTN, where a single national idea of the new ages gave birth to four individual

national ideas of the Poles, Lithuanians, Byelorussians and Ukrainians, no such dramatic events as in the Balkans took place in the XX c.

Research problem. In 1979, Czesław Miłosz, a Polish writer of Lithuanian origin and a Nobel prize winner, wrote: "During 1918-1939, Lithuanians objected everything what I liked about Vilnius: *krajowcs*, federal ambitions, regionalism and mason-liberals, former supporters of J. Piłsudski. I think they would have preferred to deal with an *anima naturaliter endeciana* when, at least, you are able to clearly distinguish your enemy. Probably, they were right. I am not to judge. However, exactly this branch grounds today's hopes for Lithuanian Polish alliance. An finally, Jerzy Giedroyc, an editor of Parisian *Kultura* the daily that has been publishing my writings for years, politically roots exactly from this branch." In two decades, J. Giedroyc, indicating himself as a "Piłsudki's shadow supporter" in his biography, stated in one of his few interviews that "Poland is still following their two former leaders: Roman Dmowski and Józef Piłsudski". In support to J. Giedroyc, Cz. Miłosz adds that "J.Piłsudski's ideas have never been comprehensively analyzed and hardly ever will since he was a man of action and his ideas were constantly changing depending on his assignments to entrench Poland's independence". Finally, after J. Giedroyc died in 2000, Polish political publications turned to suggest an idea that "the analysis of his concept of Commonwealth is also incomplete". Lithuanian historiography and media suggest even more controversy about Polish aspirations presenting J. Giedroyc as a genuine Lithuania's ally and J. Piłsudski as a fierce aggressor although both derive from the same branch of federalists. Such cardinaly different approaches towards the two Polish intellectual figures, giving one unconditional prominence and underestimating the other, suggests that research in Polish geopolitical ideas makes a relevant and problematic issue of scientific interest as to what benefits J. Giedroyc is praised and sins J. Piłsudski is despised for.

The interwar period and the Soviet era maintained an idea that Vilnius was the only reason for Lithuanian Polish arguments. Although, Vilnius has been the capital of independent Lithuania for twenty years already and both nations belong to the same EU family, relations between the two nations still leave a lot of space for improvement. Such considerations imply that along with the classical diptych of R. Dmowski and J.Piłsudski, contemporary Polish geopolitical ideas contain a specific paradigm of J.Giedroyc.

Until the present day, neither Polish nor Lithuanian historiography have made synchronic estimations of the federalist pair of J. Piłsudski and J. Giedroyc although individual hints are present. Polish historiography, with the exception of recent studies by Andrzej Nowak, avoid any deeper analysis of geopolitical ideas of J. Piłsudski; therefore comparative research in geopolitical ideas of the two is scarce. Genesis of J.Giedroyc's political ideas, that develops research in ULB concepts, is also rather brief and dates from the fourth decade of the XX c. rooting in *Bunt Młodych* and *Polityka*, periodicals edited by J. Giedroyc during the interwar period, and his bonds with Adolf Maria Bocheński, one of the most prominent political publicists of the second Polish Republic, whose legacy in contemporary Poland still remains undisclosed.

To fill in the aforementioned gap, the present work aims to analyze the federalist branch of geopolitical ideas which consolidated all political figures with the exception of Polish national democrats and their leader Roman Dmowski, a phenomena spotted by

Cz. Miłosz. The Polish federalist political branch was not homogeneous; evidences of its diversity may be found in publications by a Polish historian Juliusz Bardach, who distinguishes federalists alongside with conservatives and krajowcy among the interwar federalist movement. All these movements associated the future of the interwar Poland with a differently perceived form of the federation.

Alongside with the federalist branch of Polish political ideas, a nationalist branch supporting an idea of a nationally homogeneous Polish state also known as incorporative geopolitical conception represented by R. Dmowski may be distinguished in the interwar Poland. In view of its ethnographic and homogeneous essence, this concept is not in the focus of the present work as it supports Polish ethnic interests by suggesting to give the eastern part of the Republic of Two Nations (RTN) to Russia leaving western territories of GDL to Poland as a multinational space suitable for Polonization and maintaining ethnic and religious Polish homogeneity.

Presumably, historiography should draw equal attention to all branches of the federalists in particular because of the general belief that J. Giedroyc's post-war concepts of the ULB region were suggested already before 1939 and an essential role here was played by A. M. Bocheński. They belong to the young Polish conservatives of the interwar period and had their publications not only in J. Giedroyc edited interwar periodicals, but in the daily *Ślowo* run by a Pole from Vilnius Stanisław Mackiewicz as well. Therefore it is believed that an exhaustive review of the works and concepts by S. Mackiewicz and his brother Józef, who were closely associated with the interwar Lithuania and particularly with Vilnius and later actively worked in emigration cooperating with the J. Giedroyc edited *Kultura*, might help reveal not only the features of the federalist ideas, but also genesis of the conservative branch of the federalists, the movement J. Giedroyc used to ascribe himself to, and to some extent contribute to the overall research in the legacy of krajowcy, a member of whom J. Mackiewicz was.

It has to be noted that the development of the federalist geopolitics was affected not only by political publications and political practice, but by historiography as well, in particular by a historian Oskar Halecki. So far neither associations of the aforementioned author with federalism nor his concept of Central and Eastern Europe as an integral model have been explicitly analyzed; nor have the descriptions of GDL and Lithuania suggested by federalist historiography. Presumably, such shortage makes the major reason of today's uncertainty of how historiography transformed RTN into Central and Eastern Europe and Polish geopolitical perception of Ukraine, Lithuania and Byelorussia transformed GDL into ULB.

Recently, there have been no doubts as to the role of all aforementioned personalities as important Polish political thinkers, but what if it finally turns out that exactly these personalities, that is the Poles themselves triggered the vital reconsideration of the common legacy and coexistence having a crucial impact on the formation of the concept of GDL in the Polish mind as a continuous and independent concept which, according to some, hindered and according to others, grounded and safeguarded Poland's geopolitical role in Europe.

The description of the concept of GDL in XX c. Polish geopolitical conceptions is a complex and tricky problem. This is caused by several reasons: first, written sources left by some of the authors is insufficient to completely reveal their understanding, second, descriptions and interpretations of their concepts have been affected by the extent they were involved into political practice and third, because of the involvement

into political practice, there is a risk to deviate to analysis of international relations of the two states, in particular speaking about J. Piłsudski's geopolitics.

In view of these difficulties, it makes sense mentioning what is not analyzed in the present paper, namely attempts to evaluate success of the geopolitical conceptions or possibilities to implement such concepts are avoided as they would require a deeper analysis of international relations and domestic policies what is out of the scope of the present work.

Subject, objective and goals of the research. **Objective** of the dissertation – to reconstruct GDL's narrative concept in XX c. Polish geopolitical ideas.

Subject of the dissertation – XX c. Polish geopolitical conceptions traditionally ascribed to federalism.

To achieve the research objective, the following **goals** are set:

1. To describe and compare XX c. Polish geopolitical conceptions from J. Piłsudski to J. Giedroyc, including other conceptions by other authors ascribed to federalist movement, with the aim to evaluate changes in Polish geopolitical mind and identification.

2. Introduce geopolitical conceptions described in historiography from Jagiellonian ideas to Oskar Halecki's concept of Central East Europe into the context of geopolitical problems.

3. To define and compare LDK's concept in geopolitical conceptions of J. Piłsudski, J. Giedroyc and other federalists.

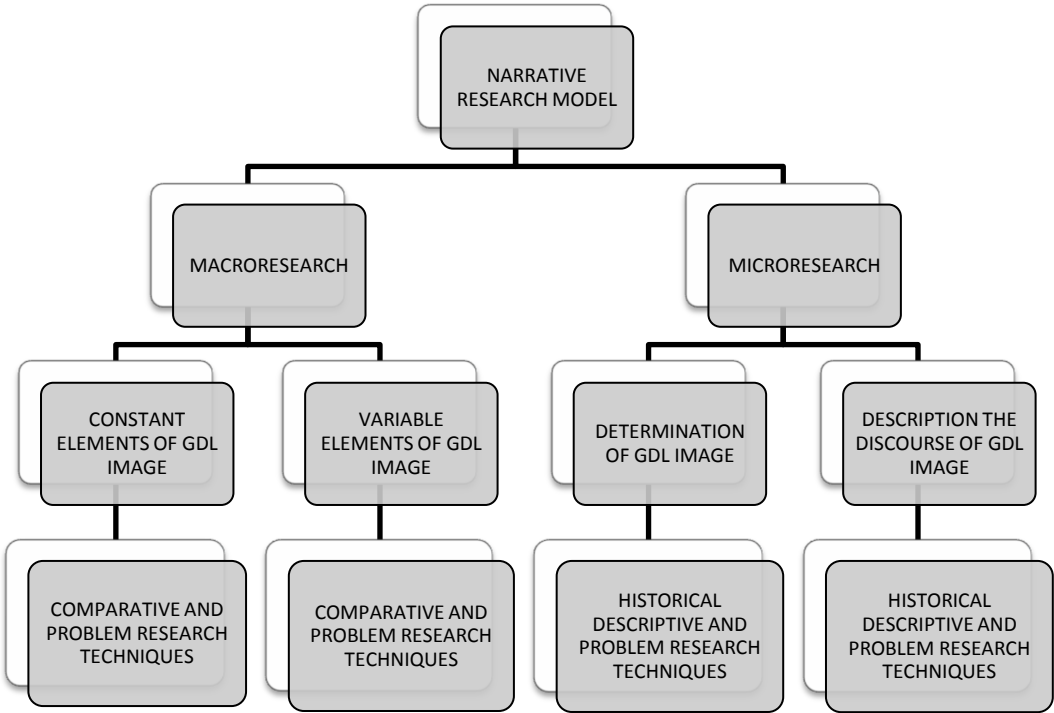
4. To determine the grounds for GDL concept's transformation into ULB with a particular focus on Lithuanian contexts of J. Giedroyc's conceptions.

Theoretical and methodological framework of the research and research methods. A geopolitical conception in its wide meaning may be perceived as a certain spatial concept of a national identification, on the one hand, and on the other hand, as a model to explain the meaning of space to a nation and vice versa to illustrate how a nation acquires sense in the space. To put it other way, the model is constructed using two initial elements: the state and spatial prospects, and therefore may be successfully used as a method to interpret past and present political phenomena with the account of their geographical position. On the other hand, this method associates with power and space, significant elements of geopolitical environment which in their turn ground discussions on national identity or role in geopolitical environment.

Analysis of national identity frequently uses role theory, the aim of which is to determine how the geopolitical role of the state is perceived, what requirements such role has to meet and how it is implemented. Although national identity is an aggregate of multiple individuals, interest groups and diverse processes, it may be determined as a factor that helps to understand the meaning of individual and subjective geopolitical conceptions in the context of self-recognition and recognition of other geopolitical subjects. It has to be noted that advocates of this theory claim that each state plays a certain role in the international arena, which depends on the existing national identity. The description of the identity also determines how nation states perceive their roles, objectives, interests and strategies and those of other political units in the geopolitical environment. Thus a national identity becomes a fundamental of a geopolitical conception. However, like a personal identity, geopolitical identity is construed

according to a certain interest. Without that interest, an identity would have no driving motivation, whereas interests without an identity would lack a streamline.

To reconstruct GDL concept in XX c. Polish geopolitical conceptions, the research employs methodology of comparative narratives that are used as a vehicle to conduct analysis of geopolitical mind and to describe and compare GDL concepts. A narrative is a part of a historical recital, that according to J. Rüsen has a function to direct practical life by reflecting temporal experiences, developing the concept of continuity and consolidating identity. Obviously, the aforementioned parameters also correspond to a geopolitical conception as they constitute a narrative construct. Both, role theory and methodology of comparative narratives enable to describe a geopolitical conception, its role and sense and help to pinpoint the GDL concept and its evolution. This approach adds a multilayer and interdisciplinary nature to the research and allows use of several analytical methods to attain a sole objective. The work uses alternative techniques of macro and micro analysis (see picture 1) that help to avoid a homogenic approach to history and encourage development of heterogenic historiography.

Picture 1 Research model of comparative narratives: research levels, objectives and techniques (designed by the author).

Analysis of this character aims to reveal the nature of Polish geopolitical conceptions and the GDL concept, its role and significance in Polish political space and a wider geopolitical and historiographic discourse. The conducted macro-research aims to reveal constant and variable elements of the GDL concept. It has to be noted that the constant elements remain stable whereas their links with the variable elements may change. The conducted micro-research bypasses a comparison of different geopolitical conceptions of the GDL concept and aims to disclose how an impact of the concept on a geopolitical conception is perceived and used to understand and interpret individual historical events. The goal of such narrative research comprises two domains of analysis:

a primary source to construct a geopolitical conception and its context as a secondary source to interpret and realize the conception. This approach allows reconstruction of historical arguments used to present the GDL concept in XX c. Polish geopolitical conceptions.

Presumably, the chosen research techniques allow reconstruction of an authentic GDL concept and reveal its unique role and functions in the scrutinized Polish geopolitical conceptions.

Hypothesis and defended statements. The hypothesis of the dissertation is grounded on three major statements on the functioning of GDL's narrative concept in XX c. Polish geopolitical mind:

- a) GDL's concept is absent in Polish federalist geopolitical mind as well as among ideas of Poland's national democrats.
- b) GDL's concept reflects in federalist ideas unchanged throughout the entire XX century from J.Pilsudski to J.Giedroyc.
- c) GDL's concept evolved in Polish geopolitical mind losing its initial meaning of the early XX c.

The research aims to confirm or deny these hypothetical statements.

1. Polish geopolitical mind contained the GDL recital or so called minor narrative.

2. Genesis of XX c. Polish federalist geopolitical conceptions associates with ideas of J. Piłsudski, although their implementation and interpretation along with changeable geopolitical circumstances impelled searches of arguments for political historization and predetermined deviation of the modern Polish geopolitical and historiographic ideas from federalism in Polish eastern policy.

3. J. Giedroyc's ULB conception is not a typical production of federalist ideas, but a qualitatively reconsidered modern version referred to as neo-federalism or a completely new direction in Polish geopolitical mind.

Review of historiography and scientific sources. Poland's accession to the European Union in 2004 prompted numerous discussions on its role in the integrated Europe. These discussions have encouraged development of scientific research not only in Poland's geopolitical position under the new circumstances, but its former geopolitical position as well. Scientific works by Polish researchers Piotr Eberhardt and Leszek Moczulski contain a variety of interpretations of RTN area by XX c. analysts of political geography ranging from a transitional territory between West and East to a forefront of the western civilizations and a bridge between Eastern and Western Europe.

Although the XXI c. intellectuals have made a significant contribution to written heritage on XX c. geopolitical issues, synthesis based scientific works in XX c. Polish geopolitical ideas and in particular those that focus on description of GDL concept are few. Research in federalist ideas by Piotr Wandycz, Sławomir Łukasiewicz, Jerzy Kłoczowski and Krzysztof Grygajtis are probably the only works that expose new reflections on heterogenic nature of Central and Eastern Europe, conceptions of regional Europe by Oskar Halecki and post-war federalist ambitions. The research is qualitatively complemented by Lithuanian historiography led by Edvardas Gudavičius and Alfredas Bumblauskas that focuses on the history of the GDL and Lithuania and comprises the context of the Latin western civilization and the region of Central and Eastern Europe.

Genė Kirkienė uses O. Halecki's insights to ground RTN's federalism before and after the ecclesiastical Brast union. Historiography of both nations put extensive efforts into research and acknowledgement of the different historical memories of the common historical past although only up to the XX c.

GDL's concept in Polish historiography mostly reflects in the studies of Polish *kresy*, that is comprises only the historic context of the Polish nation and Polish nation state. This fact is, most probably, a natural result of a historiographic approach inherited from western historiography that still dominates in historical research of almost all countries. Polish international relations have been analyzed in the works of such nature mostly as motives to control threats to its independence from the East and West. Among those, several works that are useful to reconstruct the GDL in Polish mind and official policy may be distinguished, namely, the research by Wojciech Materski that reviews conceptions of the eastern policy of the interwar Poland and the study by Marek Kornat that reviews conceptions of the foreign policy of the interwar Poland including the eastern dilemma in view of its international context.

One of the most recent historiographic sources devoted exceptionally to Polish geopolitics, named in the Anglo-Saxon manner *Fatal Place in Europe? Polish Geopolitical Dilemmas* (pol. *Przekłęte miejsce Europy? Dylematy polskiej geopolityki*), published as a series of *Polish Intellectual Traditions*, that briefly introduces major geopolitical conceptions of Polish scientists and politicians, distinguishes from the XX c. personalities only Józef Piłsudski, Adolf Maria Bocheński, a soviet Polish politician - Stanisław Stomma, Jerzy Giedroyc and Juliusz Mieroszewski. This fact repeatedly proves and justifies the relevant and problematic topic and structure of the dissertation.

Polish historiography devoted to J. Piłsudski is remarkably extensive. Teterofe a sampling of historiographic positions was necessary. The major criterion for the choice were the works that analyze political and mental changes in J. Piłsudski's spatial understandings and focus on pre and post Lublin GDL territories and their future in the context of his contemporary and prospect policy. This problem is dealt with basically in works on J. Piłsudski's foreign or eastern policy. The issue was addressed in individual publications by Polish historians Włodzimierz Suleja and Jan Pisuliński.

Among more prominent interwar research on J. Piłsudski's eastern policy only works by Tadeusz Kutrzeba and Władysław Pobóg-Malinowski under a pseudonym of J. Woyszwiłło may be distinguished. Such situation was partly caused by J. Piłsudski's personal requirement not to reveal his political secrets. In view of the aforementioned, the issue of the eastern policy reached the top of its popularity only in the seventies of the XX c. when soviet Poland saw the research by „Henryk Jabłoński school”. The school included such researchers as Aleksy Deruga, Józef Lewandowski, Artur Leinwald and Sergiusz Mukulicz. Their research comprises initial years of the interwar Polish independence that is only the initial decade earmarked by military movement and territory claims; therefore it explicitly describes military events that took place east of Poland and political decisions that affected Polish eastern policy. The research highlights the idea that the interwar Polish eastern policy was greatly affected by the historic tradition as the statesmen of the new state took the boundaries of the former RTN as a keystone of the modern Poland. J. Piłsudski, who implemented his ideas with the help of the military that followed his authority as a political programme, had significant and direct impact on Poland's eastern policy, in particular on Lithuanian issue. Polish conservatives also supported J. Piłsudski's political line opposing national democrats

because of the fear to lose real property outside the borders of ethnic Poland. The aforementioned authors speculate as to whether to interpret J. Piłsudski's policy as federalistic or incorporative. A uniform opinion is absent, although it is generally agreed that J. Piłsudski's eastern policy was expansive.

Research in the controversy of Piłsudski's policy in the context of the interwar Poland's history was also in the focus of emigrant Polish historians. Among the most prominent, works by Władysław Pobóg-Malinowski, Marian Kamil Dziewanowski, Piotr Wandycz, Waław Jędrzejewicz and Anna Cienciąła may be mentioned. These authors being outside the soviet reality and censorship suggested the contrary conclusions claiming that the major goal of Piłsudski's eastern policy was to protect Poland by pressing Russia eastwards and implementing a so called Promethean vision - to tear Russia from inside through its "national stitches" with the aim to isolate it from the West and to curb its westward expansionism.

The collapse of the soviet block encouraged interest of Polish researchers in J. Piłsudski's eastern policy. The issue was quite extensively addressed by Antoni Czubiński, Piotr Okulewicz, Janusz Cisek and Włodzimierz Jędrzejewicz. Analysis of these sources allows to distinguish three directions or components in Piłsudski's geopolitical conceptions, namely, the idea of federalism, consolidation of Central and Eastern Europe from the Baltic to the Adriatic under the lead of Poland and finally, the promethean doctrine. None of these conceptions were implemented.

Among contemporary Polish researchers of J. Piłsudski's legacy, works by Andrzej Nowak are probably the most interesting and problematic. His latest studies distinguish from his other works and works by his colleagues in its topic, namely the geopolitical context of Easter Europe and particularly analysis of J. Piłsudski's geopolitical conception. The author claims that during the initial decades of the interwar period J. Piłsudski accepted incorporative eastern policy only to safeguard Poland's security and acquire possibilities to conduct independent policy in Eastern Europe without support by Triple Entente. According to A. Nowak, the Polish Marshal's geopolitical conception should be perceived not in the context of antagonisms between incorporative and federalistic approaches, but on the grounds of development of Polish imperialism as an alternative to Russian imperialism in Europe's East.

So far, Polish historiography seems to have reached an agreement only on one thing, namely that a strong Poland was the major goal of J. Piłsudski's policy. Meanwhile, opinions cardinally differ on the question whether J. Piłsudski was a federalist and if yes, at what period, what form his future federation had to acquire, how many members it had to comprise and finally how it was to be implemented. Estimations vary. As historiography discusses these questions quite explicitly and comprehensively, but not uniformly, the present dissertation specifically addresses them in the initial chapter. Such decision is preconditioned by the fact that GDL's concept is mostly associated with J. Piłsudski's federalistic idea that causes so much controversy in historiography. Here, an additional reference to a monograph by Danish historian Kay Lundgren-Nielsen, that uses abundant archive sources to analyze Polish question in Paris Peace Conference where, as the author claims, states of Triple Entente manipulated the Polish disunity in fear of Polish consolidation and probable territorial pretensions as a result of geopolitical models proposed by R. Dmowski and J. Piłsudski, may be made.

Numerous Polish historians and intellectuals still claim that J. Piłsudski's project of a federation failed already in 1921 when Poland and Russia signed Treaty of Riga.

The issue is addressed by Polish Canadian historian Jerzy Borzęcki in his recent work published in Yale University where he explicitly discusses the 1921 Treaty of Riga and its long term effect on Central and Eastern Europe.

Lithuania's historiography, on the contrary, pays much less attention to J. Piłsudski's federalistic conceptions and evolution of his geopolitical ideas. In most cases, the stress is made upon a reaction to his actual operations and Lithuanian estimations of Polish national policy or its impact on Lithuanian Polish interrelations.

As for geopolitical approach, controversial discussions in historiography on (non)acceptability of Paul Hymans's projects and searches of federalist project supporters in Lithuania are important. The discussions are qualitatively complemented by the 40th volume of *Darbai ir dienos* dedicated to *The Battle for Vilnius Region 1919–1923* where Lithuanian and Polish historians made their major focus on discussions on the existence of the Central Lithuania's phenomenon.

J. Piłsudski, as a historian Algis Povilas Kasperavičius notes, is valued by Lithuanian historiography rather one-sidedly and almost always negatively avoiding a deeper analysis of his political ideas and frequently reiterating plain soviet historiography. In J. Piłsudski's description by the latest Universal Lithuanian Encyclopaedia, Rimantas Miknys writes about his federalistic plans, which he refused to give up after the Treaty of Riga, and ignored Lithuania's Declaration of Independence of the February 16, 1918.

Such approach to J. Piłsudski by Lithuanian historians is most probably predetermined by the interwar conflict and occupation of Vilnius led by general Lucjan Żeligowski who made a significant impact on Lithuanian historiography which subsequently refused to accept anything that was at least slightly associated with the invasive Poland. Eventually, the conflict became an actual reason why either a deeper analysis of J. Piłsudski's geopolitical ideas or his perception of the GLD are absent in Lithuania's historiographic discourse of Lithuanian Polish relations. The fact that there is only a single translations of Daria and Tomasz Nalęcz, seconds such absence. A.P.Kasperavičius writes in his comments on the aforesaid biography that in J. Piłsudski's ambition the great federal Poland was to become a powerful state able to compete both Germany and Russia; however his conceptions were far from the XX c. realia.

Issue of Vilnius and Lithuania as a major motif in J. Piłsudski's geopolitical puzzle was being discussed not only in Belveder, his Warsaw residence, but also in Vilnius, where brothers Stanisław under a pseudonym Cat, which later complemented his surname, and Józef Mackiewicz worked on their own conceptions.

Among the range of federalist political movements, the major focus of Lithuanian historians is draw to *krajowcy*. Particularly explicit studies have been devoted to Michał Römer, a lawyer and a prominent *krajowiec* who finally became a passionate supporter of independent Lithuania. Quite exhaustive research has also been done in ideas of Polish publicist from Vilnius Ludwik Abramowicz, a predecessor of the *krajowcy* movement and an editor of the daily *Przegląd Wileński*. In view of the aforesaid, analysis of *krajowcy* ideas is not given a separate chapter in the present work, whereas individual implications of the researchers are used for better understanding of geopolitical ideas of J. Piłsudski and Polish citizens of Vilnius.

An important place in the research of Stanisław Mackiewicz conceptions has his biography published by Jerzy Jeruzelski. A study in foreign policy conceptions of the Poles of Vilnius region by Jacek Gzella published in *Słowo*, a Polish daily printed in

Vilnius, focuses not only on Polish Lithuanian relations, but the impact these relations had upon geopolitical ideas of the conservative part of the *Słowo* as well. *Słowo's* approach to J. Piłsudski and his policy is quite explicitly presented by Maciej Wojtacki. A comprehensive description of GDL's concept in S. Mackiewicz political conceptions may be found in Michał Gałędek's publication, which writes that S. Mackiewicz sought GDL's restoration in the framework of a dynastic union and believed such restoration might be possible only upon an agreement of GDL's nations, when Polish society is convinced in the necessity of imperialism and when Poland becomes strong enough to revise the Treaty of Riga. At this point, it has to be taken into consideration that S. Mackiewicz rendered imperialism a meaning different from its conventional sense used, for example, to describe Russia.

In Lithuanian historiography, individual research in S. Mackiewicz ideas is absent. A brief word about J. Mackiewicz as an editor of the conservative daily *Słowo* may be found in the introduction to Vygantas Vareikis's translation of an article by J. Mackiewicz about Władysław Studnicki, where the daily itself is presented as a nationalist paper hostile to Kaunas and its politicians. Indrė Karčiauskaitė reiterates the same negative opinion about the daily in her review on Lithuania's concept in the press of Vilnius.

S. Mackiewicz's brother Józef is described in a friendlier light by Lithuanian historians presumably because he shared ideas of Ludwik Abramowicz or probably because he refused to oppose the return of Vilnius to Lithuania in October, 1939. The first to speak on the issue was, probably, Jonas Malinauskas in his article about the interwar federalist ideas and identity of Lithuania Poles as autochthons of the former GDL. Another author to review Polish historiography on J. Mackiewicz, his dependence to *krajowcy*, projects on GDL's restoration and unconventionality of his ideas was Ryšardas Gaidis.

Although modern Lithuanian publications focus on the contribution of Stanisław and Józef Mackiewicz into political culture and literature of the interwar Vilnius to a wider extent, none of the brothers is presented in the latest Lithuanian encyclopaedia.

Since J. Mackiewicz was not only a political publicist of the interwar period, but a well known writer as well, his personality deserves attention of literature scientists along with historians. To pinpoint geopolitical ideas of J. Mackiewicz, precise and explicit monographs by Waław Lewandowski and Włodzimierz Bolecki, giving a comprehensive description of J. Mackiewicz's biography, his written works and his approach towards Russia, should be mentioned. Mackiewicz's conception of the GDL's reconstruction, conflict with J. Piłsudski and debates of Polish emigrants in London are reviewed in Maria Zadencka's study. In individual publications, these topics are also dealt with by Zbigniew S. Siemaszko, Nina Taylor-Terlecka, Krzysztof Tarka and Małgorzata Ptasńska. The latter speaks in her article about personal communication and correspondence between J. Mackiewicz and J. Giedroyc citing critical quotations from their letters.

Geopolitical vision of J. Giedroyc is still incompletely researched; however contrary to J. Piłsudski or brothers Mackiewicz, a relatively brief period in historiography produced numerous serious studies aiming to uncover his (geo)political ideas and his vision of Lithuania. Such interest is caused by the eastern policy, also known as a ULB conception, proposed by J. Giedroyc and his colleagues from *Kultura*. Presence of Lithuania's name in the acronym ULB encouraged scientists to have a closer

look not only at the Polish eastern neighbours named in the acronym, but at J. Giedroyc's personal links with them as well. The topics are quite comprehensively reviewed by Iwona Hofman in her studies and monographs, that are valued as serious historical works researching J. Giedroyc's ideas and as valuable sources with references to and comments of primary sources. The author briefly reviews genesis of the ULB conception, its place in *Kultura's* pages, its evolution in view of international political events and relevance of the conception to be analyzed until 2000 and encourages to deeper research the effect of the magazine. Marcin Król and Janusz Korek's works speak more explicitly about *Kultura's* roots and links between J. Giedroyc's vision and J. Piłsudski along with other interwar political publicists. Approaches of the aforementioned authors may be complemented by Rafał Habielski's quotation that J. Giedroyc was “not a profound successor of Piłsudski's ideas” as the magazine's vision evolved, leaving unchanged only the conviction that Poland should be the first to start changes in the Soviet Block in memory of the Jagiellonians and reminiscences of the Promethean vision. The aforementioned reflections on J. Giedroyc and his colleague's J. Mieroszewski's visions are complemented by numerous professional historians, publicists and politicians including Timothy Snyder, Piotr Wandycz and Andrzej Mencwel mentioned in the study on the relevance and novelty of the magazine *Kultura* in modern Europe. J. Giedroyc and the XX c. Polish geopolitical visions are presented by Marek Kornat and German historian Sebastian Gerhardt. They claim that the core of J.Giedroyc's geopolitical conception was a conviction that Poland's geographic situation is not only a cause to its past defeats, but also a key to its future success and therefore the ULB conception, that should not be perceived as federalism, is grounded by aspirations of all nations of the former RTN to liberate from the soviet oppression as an inevitable result of geopolitical changes that caused new shifts of political power in Eastern Europe. T.Snyder adds that with certain limitations *Kultura's* programme may be treated as renewed federalism as unlike the interwar federalists, who acknowledged supremacy of Polish culture in Eastern Europe, J.Mieroszewski welcomed the unique national elite in Lithuania, Byelorussia and Ukraine with the belief that all these nations deserve independent modern nation states. Meanwhile Krzysztof Grygajtis, who named *Kultura's* federalism as pan-European federalism sees it as a complemented and modified version of the interwar Poland's left federalism.

The ULB conception and its opportunities are frequently discussed in the XXI century Polish media; therefore this paper uses materials of the discussion held in 2010 to commemorate J. Giedroyc and J. Mieroszewski, and publications of the journal *Nowa Europa Wschodnia* - the most recent interpretations of J. Giedroyc's geopolitical visions and contemporary Polish eastern policy.

Having acknowledged historical memory as a ground for the ULB conception, historians discussed J. Giedroyc's approach to history, described his approach to and interpretation of certain historical events and analyzed the ULB topic in *Zeszyty Historyczne* until 1991, although independent studies to comprehensively analyze publications on the GDL and its history are absent.

J. Giedroyc's conceptions and attempts to implement them may not be completely perceived without an analysis of their acceptability among Polish emigrants. Relations between *Kultura* and Polish post-war emigration are researched by Marek Żebrowski, and quite explicitly reviewed in the study *Polish Political ideas in emigration*

edited by Andrzej Friszke, and the approach to Soviet Poland is described in Mikołaj Tyrchan's monograph.

For better understanding of the context of J. Giedroyc, the present work uses two important resumptive studies, namely the material of the conferences held in 2003 and 2005 in Poland to commemorate J. Giedroyc: *Ostatnie obywatele Wielkiego Księstwa Litewskiego*, that provides data on J. Piłsudski and brothers Mackiewicz, and “*Kultura, - twórcy, dzieło, recepcja*”, that writes about the establishment of the Institute of Literature, reporters of the magazine *Kultura*, foresight of geopolitical visions and endeavours to implement the visions.

So far, Lithuania has had only a few brief publications dedicated to the "Piłsudski's successor that Lithuania loves" or "a persistent Lithuanian who was probably the most prominent Polek of the XX c." as a Polish politician and publicists Adam Michnik refers to J. Giedroyc. Lithuanian historiography, being not so abundant and comprehensive as Polish, briefly reviews certain conceptual issues of J. Giedroyc's perceptions that are important to Lithuania.

The first to speak about J. Giedroyc in Lithuanian historiography was, probably, Bronius Makauskas, while his political programme was first mentioned by Rimantas Miknys, who regarded it as excelling J. Piłsudski's political vision of the region because of its democratic nature and principles of inter-concordance based on universal equality tested by bitter historical experiences. According to the latter, the major merit of J. Giedroyc as a politician was the fact that on the restoration of Poland's independence in the late XX c. no proposals to revise Poland's eastern borders had place in the political arena. The same author introduces J. Giedroyc in the latest Universal Lithuanian Encyclopaedia. An interesting fact is that the encyclopaedia excludes the ULB conception and supplants the acronym by the Lithuanian name of the GDL emphasizing J. Giedroyc's concern about the multinational legacy of the GDL and contemporary problems of GDL's nations instead of ULB nations. J. Giedroyc's relations with Lithuania and Lithuania's place in *Kultura* are briefly reviewed in a publication of the author of this dissertation. J. Giedroyc's personality and modern Lithuanian Polish relations are dealt with in a publication by Andžej Pukšto. The publication writes that knowledge about Lithuanian contacts with J. Giedroyc and *Kultura* are rather scarce with the exception of relations of a Lithuanian poet Tomas Venclova and several other emigrant authors, whose publications appeared in *Kultura*, and draws reader's attention to the editor's concern about problems of national minorities by raising a rhetoric question if the lessons by J. Giedroyc have been in vain. Finally, A. P. Kasperavičius in his review of T. Snyder's book, in particular the chapter on J. Giedroyc, questions overestimation of his impact on Polish intelligentsia claiming that although his magazine was read by the opposition as well, Poland's eastern borders were not the merit of *Kultura* and J. Giedroyc, but a "real policy" and an inevitable fact to be acknowledged. Meanwhile, Alfredas Bumblauskas tends to regard J. Giedroyc and *Kultura's* reporters as a "paradigm phenomenon" of the "reconstruction of nations" and the ULB conception as a "contest for Ukraine and Byelorussia and not against Russia".

Along with scientific publications, popular publicistic articles by Edita Degutienė may be mentioned. The author also pays her attention to J. Giedroyc in her book *Lenkijoje apie Lietuvą. Santarvės link*.

Presumably, the fragmented nature of the research in J. Giedroyc's ideas was predetermined by the near past often regarded by historians as taboo, J. Giedroyc's Polish

origin and emigration, the remote institute's location, the fact that his forecasts came partially true only after 1989 and finally the fact that it was quite unusual to write about him during his life and analyze his (un)completed works and (un)realized conceptions.

However, despite the scarcity of the research, J. Giedroyc along with Cz. Miłosz is regarded by Lithuanian media as the most popular Polish politician and intellectual ever, whose intellectual contribution is being recovered from a close and at the same time remote perspective as the topic of the present work proves once again.

Research sources. Today, probably nobody doubts that concepts are a result of the sense of the intellectual past and reality created by people affected by their past experiences and personal history. As the present work aims to analyze geopolitical conceptions of J. Piłsudski, brothers Mackiewicz and J. Giedroyc, their written heritage makes the ground for the application of the methodology of narratives and the role theory. It has been noticed that geopolitical ideas of the aforementioned authors acquired their subjective form in their political publicistic writings and stories and their material form - in press publications and individual productions. Additional information may be found in memoirs, letters and diaries of other people as none of the former left any personal notes.

Political publicistics as a form of literature that aims to affect public opinion is based on a certain manner of the presentation of facts; therefore the texts are earmarked by analysis, estimations and references to fiction or even to historiographic conclusions to ground the ideas. Because of this nature, political publicistic writings become an aggregate of a range of factographic arguments and the subject matter of various sciences granting the presented topic a wide context and allowing a closer approach to the positions represented by the publicist. Although the press, memoirs and diaries basically reflect subjective attitudes, on the other hand, they produce a quite explicit and reliable description of the period, that makes a meaningful field of research in personal and collective narratives and geopolitical identity.

Written sources about each of the personalities to be researched in the work are abundant, but not all of them left explicit written heritage of their ideas. An example of such personalities is J. Piłsudski; therefore one of the key sources to describe his geopolitical conception is his notes and a study that describes events of 1920. Additional information to better understand his conception has been drawn from memoirs of his closest friends Leon Wasilewski, Władysław Baranowski, and Kazimierz Świtalski and from diaries of Mykolas Römeris. To shed light on facts and uncertainties, the study uses works of J. Piłsudski's biographers Włodzimierz Suleja and, to a wider extent, Andrzej Garlicki. The study also uses publications from one of the most presentable journals of Piłsudski's followers *Droga* (1922–1939), accessible in a digital Chełm library in Poland.

To reveal J. Piłsudski's public activities and federalist ideas of the Vilnius region, the dissertation employs insights and memoirs of Czesław Miłosz and Kazimierz Okulicz, a politician and an editor of *Gazeta Krajowa* published in Vilnius (1922–1928).

Analysis of federalist ideas in the Vilnius region mostly uses the contemporary press, abundant in publications and creative texts by brothers Mackiewicz, in particular two S. Mackiewicz edited dailies: *Słowo*, published in Vilnius in 1922–1939, a complete set of which is accessible in the Vrublevski library of the Scientific Academy in Vilnius, and *Lwów i Wilno*, published monthly in London in 1946–1950, accessible in digital archives

of the Warsaw University's library. The daily *Słowo* also contains publications of Adolf Maria Bocheński and Józef Mackiewicz. Insights if the latter may also be found in his daily *Gazeta Codzienna* published in Vilnius (1939–1940). The major portion of J. Mackiewicz writings printed in the daily are accessible in the digital library of his publications (www.pogon.lt). Searches of additional sources have led to J. Mackiewicz and Barbara Toporska biographical from 1945 published at book *Droga Pani*. Valuable date has also been drawn from the correspondence between Zbigniew S. Siemaszko and J. Mackiewicz in emigration, first published in 2009.

To understand A. M. Bocheński's ideas, the study uses a set of publicist writings of Rafał Habielski and Jerzy Jeruzelski from *Bunt Młodych* and *Polityka*.

The major sources to reveal J. Giedroyc's (geo)political conceptions include individual issues of the journals *Kultura* (1947–2000) and *Zeszyty Historyczne* (1962–2010). Unfortunately, individual issues of these journals are spread among Vilnius libraries and non of them has initial numbers of *Kultura* (No 11 issued in 1952 is the oldest). Bibliography of the journals compiled in 1996, has significantly facilitated the review.

One of the most authentic sources to research J. Giedroyc are his autobiography and interviews. Whereas J. Giedroyc rarely voiced his opinion in public - his writings in *Kultura* are more frequent only from 1989 - the correspondence he left is abundant to reveal his epistolary talent. Volumes of his correspondence with his closest colleagues Juliusz Mieroszewski, Stanisław Stempowski, Kazimierz Jeleński, Andrzej Bobkowski and Czesław Miłosz have significantly contributed to the present study. To research approaches of the ULB nations to the ULB concetion, inter-correspondence of Ukrainian emigrants collected by J. Giedroyc was most helpful. In this context, a remark should be made on the lack of sources on relations between Lithuanian and Polish emigrants implying an idea that such relations were actually absent. Contrary facts were presented by Krzysztof Tarka's publication in *Zeszyty Historyczne* in 2003, a Lithuanian translation of which was printed the same year in *Kultūros barai*. Unfortunately, the publication describes only official contacts between Polish and Lithuanian emigrants whereas contacts with J. Giedroyc are left out. Translations of Lithuanian writings published by *Kultura* evidence presence of such contacts although the actual scope is obscure. Correspondence with the former head of the institute of Literature Jacek Krawczyk reveals that J. Giedroyc maintained relations with Lithuanian emigrants since 1947 already, and had contacts with Lithuanian and Polish Lithuanian politicians evidenced by his interview in *Kultura*. The Institute of Literature also possesses abundant cuttings from the 1947-2000 press of Lithuanian emigrants collected by J. Giedroyc and his colleagues. Hopefully, Giedroyc's epistolary legacy will be complemented by his correspondence with Lithuanians and emigrant Lithuanians in the nearest future expanding opportunities to learn about the ULB and Lithuanian Polish relations in the second half of the XX c.

Novelty of the research. The key idea to analyze in the dissertation is not a nation, but a historical and geopolitical area of the former GDL - traditional memory of a historical state and its dispersion in the XX c. Polish geopolitical mind. Such approach allows viewing at the region's history from two qualitatively different dimensions - attitudes of the XX c. Polish politicians and publicists towards the GDL in contemporary Polish geopolitics, on the one hand and prospects of Lithuanian research, on the other

hand, and from the point of view of a Lithuanian Pole. Thus, the dissertation aims to look at familiar things from a distance and without conformance.

By engaging a comparative method and combining comparative narratives with the role theory, the historiographic research reconstructs Polish understanding of the national geopolitical identity, that allows grounding Poland's relations with other geopolitical subjects and the content of national (geo)strategies safeguarding national security and friendly neighborhood and measures to implement such strategies. Nation's geopolitical identity is an evolving object, that is being constantly revised under effects of different and sometimes controversial conceptions and political events both by national and international subjects. The unstable nature of the geopolitical identity may encourage debates on possibilities of its preservation and implementation, that may trigger changes in the content of the geopolitical conceptions. Such scenario partially affected and even predetermined Polish geopolitical conceptions and transformations of Poland's geopolitical identity subsequently impacting Polish perception of the area and role of the GDL and giving rise to the new geopolitical prospects. However the crucial effect upon GDL's concept was made by antagonism between the early modern and national traditions, that gradually turned GDL into ULB in Polish geopolitical mind.

In view of the interdisciplinary nature of the dissertation, it may be interesting not only to those engaged in reconstruction of the GDL's concept and its implications in national memories, but to those concerned about geopolitical relevance of this historical area as well. Presumably, such discussions facilitate attempts to understand the impact of a historical area upon geopolitical visions and associated practice of individual nations and states, the description of which may contribute to interpretations of the past and present relations between RTN's nations and their nation states and justification of their (non)integrity in Central and Eastern Europe.

The structure of dissertation, chronological frames and results. Dissertation consists of introduction, three chapters, literature and list of source of information.

In polish geopolitical thought studies GDL view is basically not analyzed, so it is not clear, why after J. Piłsudskis 22th of april, 1919 appeal to „ex GDL citizen” this view became J.Giedroyco ULB conception, which was used by leaders of *Solidarność* in XX century. That was more highlighted in the structure of this dissertation and is the main starting point of first conception to holding J.Piłsudskis appeal. Whereas J.Giedroycas conception was formulated in the second part of XX century and it is difficult to say whether it is fully realized, so we have to think about several dates of this conception and it is an obstacle to define clear date of the end of chronology. This could be the period, when ULB countries gained their sovereignty in 1989-1991, when lithuanian and polish intellectuals signed Vygriai declaration, which stated, that conflict of both nations people for Vilnius, is the past, which is kept to analyze for historians and not to politicize, and eventually when J.Giedroycas died and when the straight connection between subjective conception and it's author was cut off.

In the first chapter polish XX century federalistic conceptions text from Jagiellonian idea foundation and it's geopolitical connctions in interwar historiography during J. Piłsudskis federalistic conception and it's obsticals of practical realisation, overviewing the recollections of that time personas and polish historiographic evaluations of it, till the polish supported movement of prometheizm, which was meant to support national aspirations of the nations, which were in Russia domination, is

analyzed. It is determined, that J. Piłsudski's GDL view consisted of the elements, which were difficult to understand for the people of that time, such as territory, state, citizens, whose self-consciousness was complicated by common statehood with Poland tradition. This followed by the fact, followers of federalism in the XX century, considered GDL as part of Poland cultural-civilizational area, so naturally as future partner and support of Poland. It is validated by the new Polish historiography, that J. Piłsudski's federalistic conception was part of his broader geopolitical conception, which aimed to push away Russia and intended to approve new geopolitical power to Poland in East Europe. Because of monoethnically minded Poland population and Sejm, Ryga assignment in 1921 and J. Piłsudski's retreat from active politics, federalistical plans were not realized. After revolution in 1926, he came back to the reign and gathered so called bailout Government and actively supported Prometheistic movement, which was supported and executed by his alter ego politics Leonas Wasilewski and Tadeusz Hołówko. Institute „*Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej*” was founded in Vilnius for this reason. Supporting prometheism, J. Piłsudski declared, that he conceived the power of ethnic element in geopolitics, though till the end of his life it was more accept from RTN inherited knighthood ethnical-cultural self-consciousness, so he often called himself „Litwin” and it didn't let him to acknowledge Lithuanian and Lithuania national aspirations without the connection with Poland.

In the second part of dissertation it is told about brothers authors, publicists Stanisław and Józef Mackiewicz cases, for the purpose to unfold complicated not only understanding of own nationality, but also Vilnius federalistic thought, which conservative movement was represented by St. Mackiewicz and under his editorship published newspaper *Słowo* and *krajowc*'s, which was represented by J. Mackiewicz with his newspaper *Gazeta Codzienna*, which was published in Vilnius, which was ruled by Lithuanians during the beginning of the war. Both brothers moved to west during WWII. Both had common GDL view, which they sought to integrate to the reality of that time. S. Mackiewicz wanted to see GDL with federal connections between Polish-Belarusian and Polish-Lithuanian and later under bases of union with Poland. Supporting not only J. Piłsudski's federalistic conception, he was minded Bolshevistically and against ethnical Kaunas Lithuania, because he thought that the existence of it is danger to the safety of Poland. This thought was supported by some Polish historians of that time. Later he proposed conception „Against Russia“, which background should be East Poland lands, settled by Belarusians, which should have even autonomy. Whereas J. Mackiewicz saw GDL as integral whole of Belarus and Ukraine, „which was not to split into parts“. He accused Polish part because of this situation, because „potential inheritants were Polish not only culturally, but most important politically“. Publicist analyzed GDL multi-culturality, included preservation of Vilnius city cultural heritage opportunities in the context of *krajowc*ical ideas and „landscape patriotism“, highlighting, that are different elements between Vilnius citizens, speaking Polish and Poland Polish people. He, differently from his brother, criticized J. Piłsudski for communism well-establishment in East Europe, because he didn't support white revolutionists during his time, negatively valued Ryga assignment. He rejected potential Soviet Union evolution opportunity. Anticommunistical view characteristic not only to J. Mackiewicz, but also to historian Oskar Helecki, who gave qualitatively new form to Jagiellonian idea – Middle East Europe, grounded by historical arguments. That way GDL view became bound, which marked West democratical traditions for federalists. In this chapter after overview

of differences between brothers Mackiewicz world-views and political views, not only complicated case of one family, but also confusing Vilnius federalistic thought with context of federalistic J. Piłsudski's interwar realization opportunities was unfolded.

In the third chapter Jerzy Giedroyc and ULB geopolitical conception for Poland East politics is analyzed, refusing Polish claims to Vilnius and Lvov and keeping national aspirations of east neighbours, grounded by analysis of newspapers *Kultura* and *Zeszyty Historyczne*. J. Giedroyc's geopolitical thought genesis was searched in the political line of his interwar edited newspapers, considering geopolitical thought of the most active publicist Adolf Maria Bocheński. It is found that J. Giedroyc, though he thought that his origin is from federalistic interwar Polish thought, he didn't become a straight follower, because even during interwar he criticized it, but after overviewing its practical limitations and considering new realities during afterwar, he rejected the dominant role of Poland in RTN east territory, referring to the basis of equivalent partnership collaboration in the region and aspiration of the nation for independent statehood right in it. Because of that Soviet Lithuania reality and later difficulties after independence, with which faced Polish people, reflected in the newspapers, especially „Kultura“. GDL view is practically missed in his newspapers. It was unfolded only when it was told about multicultural and multinational RTN heritage, which was described by Vilnius or retreated from East Poland territories to West authors. In his edited newspapers GDL reflected only as part of common historic-ethnic heritage, but not as geopolitical reality, which is analyzed or used as background for ULB conception.

Conclusions:

Polish federalist geopolitical ideas of the early XX c. contained a narrative GDL's concept, grounding Józef Piłsudski's address to the citizens of the former GDL promulgated in Vilnius on April 22, 1919. This symbolic fact also has a practical meaning as it grounds the idea that J. Piłsudski was led by the concept of the GDL rooted in XVIII-XIX c. in his conviction that the GDL, although a constituent part of the former RTN, is not a part of Poland despite the fact they were closely associated by their common interests and geopolitical identity as the bastion of Western civilization.

The address reflects mental changes that had place in the region and the key elements of the GDL's image in the early XX c. including:

1) *the territory*, precise demarcation of which in the inter-war period was hampered by the XVIII c. discontinuation of the tradition of GDL's nationhood;

b) *citizenry*, identification of which formed under the effect of antagonistic civic or ethno-cultural self-awareness, inherited from RTN's nobility, and nationalistic or ethno-political self-awareness grounding proposals to hold free elections to decide its future;

c) *tradition of nationhood* common with Poland perceived as incorporation of the GDL on the one hand and as a kind of federalism on the other hand;

d) *multinational culture* implying preference of citizen supported civil rule to a military regime.

All the aforementioned elements of the GDL's concept as the project of the federalist model, that even J. Piłsudski failed to completely define, affected interpretations of the content of the inter-war federalist discourse. Presumably, the address aimed to help the society to identify with the aforementioned elements and by taking measures listed in the address to integrate the elements into a whole that would

help to preserve the concept of GDL and materialize the idea of federalism. However, as none of the elements were precisely defined, and the measures were unsuccessful, GDL's concept remained foreign to the majority thus complicating the practice of federalism as well.

At the same time, debates between unitary and federalist historiography gave birth to the conception of Jagiellonian ideas that highlighted and grounded importance of GDL as a political category in Poland's history. The idea had direct associations with Polish federalist geopolitical movement of the early XX c. as it was grounded and promulgated by the historians who, to a different extent, contributed to the inter-war Poland's policy formation. Among such, one may mention Oskar Halecki, a member of Polish expert delegation in Paris Peace Conference, Witold Kamieniecki, a Polish diplomat in Latvia and an advocate of the Baltic Confederation, Władysław Wielhorski, an inter-war Poland's MP and a leader of East European Research Institute in Vilnius, and Leon Wasilewski, one of the closest J. Piłsudski's comrades, a Polish Minister of Foreign Affairs and an advocate of Polish federal union with Lithuania, Byelorussia and Ukraine. All their works and political practice demonstrate support to J. Piłsudski's vision of a federalist Poland and emphasize that the Commonwealth of the two nations was coined on the basis of a voluntary choice granting the united territories a possibility to retain imperial power in Europe.

Presumably, that the social elite originating in the RTN tradition, who admired federalist ideas, and the historiographic concept of GDL precluded Poland's attempts on Kaunas Lithuania's independence although even such federalist propagators as S. Mackiewicz encouraged military offensive to incorporate Lithuania into a forced federal union. In this context, L. Żeligowski's campaign in Vilnius should be valued as one of the most radical attempts to implement a canton project with Lithuania and not as a precondition of Lithuania's occupation since such occupation would have precluded any possibilities to form a federation and the tradition of the Jagiellonian idea.

Materialization of J. Piłsudski's federalist vision was undermined initially when Central Lithuania was formed in Vilnius, Eastern Galicia was negotiated from Symon Petliura in Kiev and finally when the Peace Treaty was done in Riga ceding Byelorussia to Bolshevik Russia. Unsuccessful implementation of the federalist vision that ended on the halfway in Riga fixing Polish eastern boarder at its position of 1792 preconditioned perception of the federalist ideas along with the Jagiellonian vision by upholders of the federalist geopolitical conception and by Polish neighbours as "claws of Polish imperialism" and a threat to cultural and national sovereignty of other nations. Moreover, the inter-war events and public sentiments respectively adjusted the entire picture of the GDL concept and its imprint in the geopolitical mind. In majority's minds, the concept of GDL has changed into the concept of Polish provinces known as *kresy* including Belorussian, and Ukrainian territories and GDL's capital Vilnius annexed to Poland after the Peace of Riga.

J. Piłsudski used categories of national patriotism instead of ethnic to form his geopolitical conception as did S. Mackiewicz contrary to his younger colleague conservative Adolf Maria Bocheński. J. Piłsudski, by supporting the Promethean movement, and S. Mackiewicz, by advocating Byelorussia's autonomy, clearly understood the power of ethnic element in the combat against federalist's major threat Russia. However, unlike A.M. Bocheński and J. Mackiewicz, J. Piłsudski failed to

understand that Poland's national minorities and its eastern neighbours take Polish paternalism as a threat to their survival.

Broken diplomatic relations with Kaunas Lithuania and an intensifying focus on Ruthenian territory in Polish historiography diverted Poland's eastern policy from Northern East and GDL territories to South East, particularly to Ukraine.

The concept of the XVIII c. GDL and traditions of Polish federalist patriotism were almost completely destroyed during WWII when after massive emigration and exile of educated Polish speaking elite from Ukraine, Lithuania and Byelorussia melted actual powers that supported J. Piłsudski in materialization of his federalist conception and restore the former content and political meaning of federalism and the concept of GDL. The concept of GDL as an integral whole and a continuum and phenomenon of Polish civic culture survived only in minds and literature of scarce Polish speaking Lithuanians, such as Cz. Miłosz and brothers Mackiewicz, particularly Józef.

World War II dramatically changed fundamentals of Polish geopolitical conceptions by taking it back to the issue of German Russian distinction and debates on opportunities of Poland's liberation from the Soviet Block. Also, Jagiellonian idea was essentially transformed by O. Halecki into the concept of Central East Europe. GDL's concept retained by his concept marked the line between democratic and non-democratic Europe.

J. Giedroyc's initial insights into Poland's eastern policy formed on pages of *Bunt Młodych* later renamed into *Polityka*, the magazine he was an editor of during the inter-war period, and were mostly affected Adolf Maria Bocheński's criticism of the inter-war Poland's foreign and domestic policy. Already in the inter-war period the publications propagated an idea to support the aspirations for independence of the RTN nations as they believed that independent states of these nations would secure Poland's sovereignty and ambitions to create new configuration of geopolitical powers in Eastern Europe with the aim to weaken Russian imperialism.

J. Giedroyc's doctrine of ULB, designed for Poland's eastern policy in Ukraine, Lithuania and Byelorussia demanded to refuse historical reminiscences or Polish inter-war *kresy* and acknowledge Vilnius and Lviv to Poland's eastern neighbours. Although the concept derives from Polish federalist geopolitical ideas, it was based not on Polish federalist paternalism and educated Polish speaking elite of RTN's eastern territories, but on principles of mutual partnership and dialogue with ULB's ethnic elite. Thus Polish geopolitical mind made room for independent ethnic Ukraine, Lithuania and Byelorussia.

J. Giedroyc abandoned formulas of federalism and Jagiellonian ideas associated by ULB nations with assimilation of their elite and loss of their sovereignty. Analysis of journals *Kultura* and *Zeszyty Historyczne* proves absence of GDL as a political category that lost its former geopolitical relevance as well.

By acknowledging prospects of national states after communism collapse and taking such prospect for the grounds for his ULB conception, J. Giedroyc directly voiced against nationalism in the region's domestic policy and emphasized the multicultural nature of the ULB area and the corresponding relevance of RTN' and GDL's legacy as the only element of the inter-war concept of GDL that remained actually.

By replacing the concept of GDL, the ULB region allowed not only the distinction of Lithuanian communism and post-communism realia, but also a refusal of the formulation of geopolitics on the basis of historic categories and history. Evolution of the XX c. federalist ideas preconditioned Poland's identification as a bridge between

East and West, which on the one hand, grounded the ULB conception and on the other hand, has become an aspired vision aimed to maintain good relations with the West and East and not at the expense of Poland's eastern neighbours.

J. Piłsudski and J. Giedroyc, two prominent politicians of the XX c. Poland, clearly understood that Poland's geopolitical power and security lies in Eastern Europe, whether GDL or ULB, and depends on successful policy in the East. They both were politically realistic and aspired strong Poland and changes in the ratio of political powers in Eastern Europe. However, only J. Giedroyc's conception of ULB excelled actual experience, contained realia instead of visionary boundaries and rested upon evident partners and apprehensible principles of partnership.

Presumably, J. Giedroyc's ULB conception is an atypical product of the federalistic mind as it reconsiders not only the concept of federalism by refusing Poland's paternalism in its eastern policy and political relevance of the GDL, but the concept of nationalism as well by refusing incorporating aspirations by *kresy*. Therefore, a conclusion that J. Giedroyc's ULB conception is a qualitatively new trend in Polish geopolitical mind may be made.

**LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS VAIZDINYS
LENKŲ XX A. GEOPOLITINĖSE KONCEPCIJOSE:
nuo Józefo Piłsudskio iki Jerzy Giedroyc**

Disertacijos reziumė

Tyrimo aktualumas. Karinių veikslių, diplomatinių susitarimų ir geopolitinių permainų laikotarpiu, XX a. pradžioje, susidarė palankios galimybės Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR, šiuolaikinė lietuvių istoriografija taip pat vartoja Lenkijos ir Lietuvos valstybės pavadinimą) – jungtinės Lenkijos (Karūnos) ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) tautoms sukurti nepriklausomas valstybes. 1918 m. buvusioje ATR teritorijoje susikūrė penkios valstybės: Lenkija, Lietuva, Latvija, Baltarusija, Ukraina, kurios susidūrė su dilema ne tiek dėl ATR, kiek dėl LDK palikimo traktavimo. Reikia pastebėti, kad ne visoms valstybėms pastaroji dilema buvo vienodai svarbi ir aktuali. Tam įtakos pirmiausia turėjo valstybingumo tradicija arba jos nebuvimas. Nei Baltarusija, nei Ukraina iki tol neturėjo savarankiško valstybinio būvio, todėl pirmiausia orientavosi į saugumo ir suverenumo užtikrinimo poreikį. Deja, dėl Lenkijos ir bolševikų karo Ukraina prarado savo vakarines teritorijas – Rytinę Galiciją ir Voluinę, kurios atiteko Lenkijai, Užkarpatės regioną, atitekusį – Čekoslovakijai, Besarabiją ir Bukoviną, atitekusius Rumunijai. Likusi Ukrainos teritorija atiteko bolševikinei Rusijai. Pagal 1921 m. Rygos sutartį Lenkija ir Sovietų Rusija pasidalijo Baltarusiją. Tokiu būdu iš palikuonių į LDK palikimą iš esmės liko tik viena pretendentė – 1918 m. vasario 16 d. nepriklausomybę paskelbusi Lietuva. Atsižvelgiant į tai, jog Lenkija turėjo, nors ne visai savarankišką, bet vis dėlto nepertraukiamą valstybingumo tęstinumą XIX a., lenkų politinėje mintyje formavosi kryptis, kurios nuostatuose raginta imtis atsakomybės už ATR restituciją, taigi, ir LDK žemių suvienijimą kaip pagrindinei ir teisėtai ATR paveldėtojai. Šiam planui įgyvendinti lenkai teturėjo du XX a. dešimtmečius, kadangi dėl 1939–1945 m. stalininės Rusijos ir hitlerinės Vokietijos dalybų aukomis tapo ir Lietuva, ir Lenkija, kaip ir XVIII a., ilgam pavergtos, bet jau ne carinės, o sovietinės Rusijos. Tapo akivaizdu, kad nepriklausomybės paskelbimas dar negarantuoja jos užtikrinimo.

XX a. pr. ATR erdvė atsidūrė panašioje padėtyje kaip ir per padalijimus, kai ATR, 1772 m. turėjusi apytiksliai 733 000 km² plotą ir 12 milijonų gyventojų, buvo trijų imperinių valstybių padalyta trimis padalijimo aktais. Rusijai atiteko didžiausias padalytos ATR plotas – apie 463 000 km² su 5,5 mln. gyventojų ir abi ATR sostinės – Varšuva ir Vilnius. Prūsijai atiteko apie 141 000 km² ir 2 mln. 600 tūkstančių gyventojų, Austrijai – 129 000 km² ir 4 mln. 200 tūkstančių gyventojų.

XVIII a. ATR dalybų proporcijos lėmė tai, kad iš dalybose dalyvavusių valstybių XIX a. ir XX a. pradžioje pirmiausia iš Rusijos norėta išvaduoti užgrobtą didžiausią valstybės dalį. Vasaliteto pagrindu Rusijos užimtos teritorijos dalyje dirbtinai sukurta satelitinė Lenkijos Kongreso karalystė tapo tik vienos iš ATR pusės – Karūnos valstybingumo tęstinumu. Tuo tarpu LDK liko tik istorinis faktas arba vis dar kintanti istorinė tiesa, kurios turinys priklausė ir iki šiol priklauso nuo tautų, pretenduojančių į jos palikimą, požiūrio.

XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais visoms penkioms šalims vėl pavyko atkurti savo valstybių suverenumą ir iki šiol užtikrinti jo tęstinumą. Tačiau vis dar ne visos

valstybės įtvirtino demokratinę santvarką ir ne visos tapo Europos Sąjungos politinės sistemos dalimi. 1991 m. bendras ATR vienijusių tautų atsikurtų valstybių plotas sudarė jau apie 1 253 696 km² ir apėmė net 99 milijonų gyventojų. Taigi, ATR vienijusių tautų plotas nuo XVIII a. padidėjo beveik dvigubai.

Šiandien Lenkija kaip ir tarpukariu pretenduoja į svarias pozicijas Vidurio ir Rytų Europoje ir pastaruoju metu regis yra laikoma geopolitiškai pajėgiausia iš visų valstybių, kurias yra sukūrusios buvusios ATR tautos. Tačiau, nors ATR tautų suverenių valstybių plotas šiandien yra dvigubai didesnis negu XVIII a., bendras šių valstybių vidaus produktas (BVP) neviršija nei Vokietijos, nei Rusijos BVP, tai nei vienai iš ATR tautų sukurtų valstybių atskirai negarantuoja ekonominio ar geopolitinio konkurencinio pranašumo nei Vakarų ar Vidurio, nei Rytų Europoje.

XX a. lenkų politinėje mintyje gyvavo stipri ATR rekonstrukcijos tradicija, nors ir skirtingo turinio ir formos, kuri pirmiausia buvo ir yra siejama su lenkų ir lietuvių valstybių unijine patirtimi arba dar vadinama Jogailaičių idėja, tarpukario Lenkijos valstybės vadovo ir kariuomenės vyriausiojo vado, nuo 1926 m. diktatoriaus Józefo Piłsudskio ir jo pasekėjų skleidžiamais federalistiniais planais, pokariu su Lenkijos iševio, leidėjo, redaktoriaus Jerzy Giedroyc'o ir jo kolektyvo suformuluota ULB (terminas sudarytas lenkų Paryžiuje leisto žurnalo „Kultura“ politinio publicisto Juliuszo Mieroszewskio buvusioms LDK žemėms Ukrainai, Lietuvai, Baltarusijai pavadinti) koncepcija. Minėti projektai lenkų politinėje mintyje dažniausiai priskiriami federalistinės minties kryptčiai, kurios siekiamybė buvo federacijos pagrindais paremtas valstybių suverenumo užtikrinimas.

Koks vaidmuo vykdant šiuos projektus teko LDK ir Lietuvai, ar jie buvo laikomi lygiaverčiais ir realiais federacinio plano dalyviais, o gal XX a. pradžioje pašlijus lenkų ir lietuvių santykiams dėl Vilniaus, kaip minėtos koncepcijos įgyvendinimo galimybės trukdys, bet vis dar būtinas partneris – šiuos klausimus aptarinėjo(a) tiek abiejų tautų istoriografija, tiek geopolitinių koncepcijų kūrėjai, svarstydami federacijos galimybes ir jos aktualumą Vidurio ir Rytų Europoje.

Bandyamas apibrėžti lenkų XX a. geopolitines koncepcijas ir LDK vaizdinį lenkų geopolitinėje mintyje turėtų leisti suprasti, kodėl ATR teritorijoje, kurioje iš vienos ankstyvųjų naujųjų laikų (tautinės) idėjos išsirutuliojo keturios modernios lenkų, lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių tautinės idėjos, XX a. neįvyko tokių kruvinų įvykių kaip Balkanuose?

Tyrimo problema. 1979 m. lietuvių kilmės lenkų rašytojas, Nobelio premijos laureatas Czesławas Miłoszas apgailestaudamas rašė: „Lietuviai 1918–1939 metų laikotarpiu nemėgo viso to, kas man buvo Vilniuje artima: krajovcų, federacinių svajonių, regionalizmo, masonų-liberalų, kurie kadaise nuėjo su J. Piłsudskiu. Kaip man atrodo, jie verčiau būtų turėję reikalą su „anima naturaliter endeciana“, nes tada bent aiškiai matomas priešas. Gal jų buvo teisybė, nespręsiu. Tačiau būtent toji linija, o ne „sarmatinė“, šiandien teikia lenkų ir lietuvių draugystės viltį. Ir galiausiai Jerzys Giedroycas, paryžietiškos „Kultūros“, kurios seniai esu bendradarbis, redaktorius, politiškai yra kilęs būtent iš tos linijos“. Praėjus dvidešimčiai metų, J. Giedroycas savo biografijoje, nors ir pasivadinęs „šešėliniu piłsudskininku“, viename iš nedaugelio savo interviu pareiškė, jog „Lenkiją iki šiol valdo du karstai: Romano Dmowskio ir Józefo Piłsudskio“. Antrindamas J. Giedroycui, Cz. Miłoszas yra pridūręs, kad „į J. Piłsudskio mąstymą niekada nebuvo gerai įsigilinta ir vargu ar tai įmanoma, kadangi jis buvo

veiksmo žmogus, jo požiūris nuolat kito dėl užduočių, skirtų Lenkijos nepriklausomybei užtikrinti“. Galiausiai 2000 m., J. Giedroycai mirus, lenkų politinėje publicistikoje pasklido teiginių, kad jo „Rzeczpospolitos koncepcija“ taip pat nėra permąstyta. Dar daugiau dvejonių dėl lenkų svarstymų kelia lietuvių istoriografija ir viešoji erdvė, kurioje J. Giedroycas yra pristatomas kaip geriausias Lietuvos draugas, o J. Piłsudskis dažniausiai vien kaip „banditas“, pasisavinęs Vilnių, nors abu priskiriami politinės minties federalistinei srovei. Kardinaliai skirtingas lenkų intelektualų vertinimas sureikšminant vieno nuopelnus, bet neįvertinant kito, leidžia lenkų geopolitinės minties tyrimus laikyti moksliniu požiūriu ne tik aktualia, bet ir problemine tema, svarstant už kokius nuopelnus J. Giedroycas „iš dangaus nuleidžiamas ant žemės“ ir už kokias nuodėmes „iš pragaro į žemę grąžinamas“ J. Piłsudskis.

Tarpukariu ir sovietmečiu galėjo atrodyti, kad visos nesusipratimų priežastys susidarė dėl Vilniaus. Nors jau dvidešimt metų kaip Vilnius yra suverenos Lietuvos sostinė, abi valstybės priklauso Europos Sąjungai, o santykiai regis klostosi ne visai taip, kaip turėtų ar derėtų. Šie svarstymai verčia spėlioti, jog lenkų modernioje geopolitinėje mintyje egzistuoja ne tik R. Dmowskio ir J. Piłsudskio „diptiko problema“, bet ir savita J. Giedroyco paradigma.

Iki šiol nei lenkų, nei lietuvių istoriografija J. Piłsudskio ir J. Giedroyco federalistinio dueto kartu nebuvo vertinusi, nors atskirų užuominų apie juos jau yra pasitaikę. Lenkų istoriografija, išskyrus naujausius Andrzejaus Nowako tyrimus, nesileidžia į gilesnius J. Piłsudskio geopolitinių idėjų permąstymus, todėl trūksta jų geopolitinės minties lyginamojo pobūdžio tyrimų. J. Giedroyco geopolitinės minties genezė, skirta ULB koncepcijos tyrimams plėtoti, taip pat siekia tik XX a. ketvirtąjį dešimtmetį, jo tarpukariu redaguojamus žurnalus „Bunt Młodych“ ir „Polityka“ bei jo ryšį su vienu ryškiausiu tarpukario Lenkijos politiniu publicistu Adolfu Maria Bocheńskiu, kurio palikimas dabartinėje Lenkijoje taip pat dar tik atrandamas.

Minėtai spragai užpildyti šiame darbe pasirinkta analizuoti federalistinę geopolitinę minties liniją, kuri vienijo visus veikėjus, išskyrus lenkų tautinių demokratų ideologą ir lyderį Romaną Dmowską, ir kurią kaip fenomeną yra užčiuopęs Cz. Miłoszas. Federalistinė lenkų politinės minties linija nepasižymėjo vientisumu, apie jos įvairovę yra rašęs lenkų istorikas Juljusz Bardachas, tarpukario federalistinėje mintyje išskyręs ne tik jos federalistinę, bet ir konservatyviąją bei krajovcų sroves. Visos jos tarpukario Lenkijos ateitį siejo su skirtingų formų, skirtingai suprantama federacija.

Kartu su federalistine linija lenkų politinėje mintyje išskirtina nacionalistinė arba „endekinė“ lenkų politinės minties kryptis, arba dar kitaip vadinama „inkorporacinė“ geopolitinė koncepcija, kuriai tarpukariu atstovavo R. Dmowskis. Atsižvelgiant į etnografinį ir homogeninį šios krypties turinį, ji darbe nebus analizuojama, nes jos laikantis buvo orientuojamasi vien į lenkų etninius interesus, keliama idėja ATR rytus pasidalyti su Rusija, numatant Lenkijai LDK vakarines teritorijas kaip neišsikristalizavusių tautų apgyvendintą erdvę, tinkančią lenkų nutautinimui, iškeliant etninį ir religinį lenkų vienalytiškumą.

Manytina, kad istoriografijai yra svarbu atkreipti dėmesį į visas federalistinės linijos sroves, ypač todėl, jog yra tikinama, kad J. Giedroyco pokario koncepcijos, skirtos ULB regionui, buvo suformuluotos jau iki 1939 metų, o esminį vaidmenį suvaidino A. M. Bocheńskis ir kiti jauni publicistai. Visi jie tarpukariu priklausė ir atstovavo jauniems lenkų konservatoriams, savo įžvalgas publikavo ne tik J. Giedroyco tarpukariu redaguojamuose periodiniuose žurnaluose, bet ir Vilnijos lenko

Stanisława Mackiewicziaus redaguotame laikraštyje „Słowo“. Todėl yra manoma, kad S.Mackiewicziaus ir jo brolio Józefo, kurie tarpukariu buvo susiję su Lietuva ir ypač Vilniumi, o vėliau taip pat aktyviai dirbo emigracijoje ir jų darbai buvo spausdinami J.Giedroyco „Kulturoje“, veiklos ir koncepcijos aptarimas leistų atskleisti ne tik Vilnijos federalistinės minties unikalumą, bet ir federalistinės konservatyviosios srovės genezę, iš kurios save kildino ir pats J. Giedroycas, o iš dalies net ir papildyti tyrimus dėl krajojcu palikimo, kuriuo tarpukariu laikytinas J. Mackiewicziaus.

Pažymėtina, kad formuojantis lenkų federalistinei geopolitikai svarbios įtakos turėjo ne vien politinė publicistika ir politinė praktika, bet ir istoriografija, o ypač istorikas Oskaras Haleckis. Iki šiol detalai neaptartas nei minėto autoriaus ryšys su federalizmu, nei jo Vidurio ir Rytų Europos koncepcija, kaip vientisas modelis, neanalizuota, kaip lenkų XX a. federalistinėje istoriografijoje vaizduojama LDK ir Lietuva. Tikėtina, kad būtent dėl šios priežasties iki šiol nėra aišku, kaip ATR istoriografijoje transformavosi į Vidurio ir Rytų Europą, o Ukraina, Lietuva ir Baltarusija lenkų geopolitinėje mintyje iš LDK virto ULB.

Pastaruoju metu niekas neabejoja, kad visos paminėtos asmenybės yra reikšmingi lenkų geopolitiniai mąstytojai, bet kas atsitiktų, jeigu netrukus pasirodytų, jog būtent jų, vadinasi, pačių lenkų, o ne buvusios LDK tautų dėka, įvyko lemtingas bendro sugyvenimo ir paveldo permąstymas, turėjęs lemiamos įtakos LDK vaizdinio konstravimui lenkų atmintyje, kuris jų tautos savimonėje įsitvirtino kaip tęstinė ir savarankiška idėja, kuri, anot vieno, temdė ir kliudė, o, anot kitų, grindė ir užtikrino svarią Lenkijos geopolitinę padėtį Europoje.

LDK vaizdinio apibūdinimas XX a. lenkų geopolitinėse koncepcijose yra sudėtingas ir rizikingas uždavinys. Tai lemia kelios priežastys, pirmiausia, tai, kad ne visi kūrėjai paliko pakankamai savo rašytinio palikimo jų koncepcijoms atskleisti, antra, didelę įtaką koncepcijoms apibūdinti ir joms interpretuoti iki šiol turėjo (ne)vykdoma jų praktinė politinė veikla, trečia, dėl (ne)vykdomos politikos sudėtinga nenuklysti į valstybinių santykių analizę, ypač vertinant J. Piłsudskio geopolitiką.

Atsižvelgiant į šiuos sunkumus, būtina paminėti ir tai, kas šiame darbe nebus nagrinėjama. Nebus siekiama vertinti nei geopolitinių koncepcijų sėkmės, nei jų įgyvendinimo galimybių, nes tam prireiktų tarpvalstybinių santykių ir vidaus politikos detalesnės analizės, kurios vengta, nes tai išeitų už šio tyrimo analizės ribų.

Tyrimo objektas, tikslas ir uždaviniai.

Disertacijos **tikslas** – rekonstruoti LDK naratyvinį vaizdinį XX a. lenkų federalistinėje geopolitinėje mintyje.

Šio darbo **objektas** – XX a. lenkų geopolitinės koncepcijos, tradiciškai priskiriamos federalizmui.

Tikslui pasiekti disertacijoje keliami **uždaviniai**:

1. Apibūdinti ir palyginti XX a. lenkų geopolitines koncepcijas nuo J. Piłsudskio iki J. Giedroyco, taip pat ir kitų federalizmui priskiriamų intelektualų koncepcijas, siekiant įvertinti lenkų geopolitinės minties ir valstybės tapatybės pokyčius.

2. Atskleisti geopolitinės problematikos kontekstą, apimančią istoriografijos geopolitines koncepcijas nuo Jogailaičių idėjos iki Oskaro Haleckio Vidurio Rytų Europos koncepto.

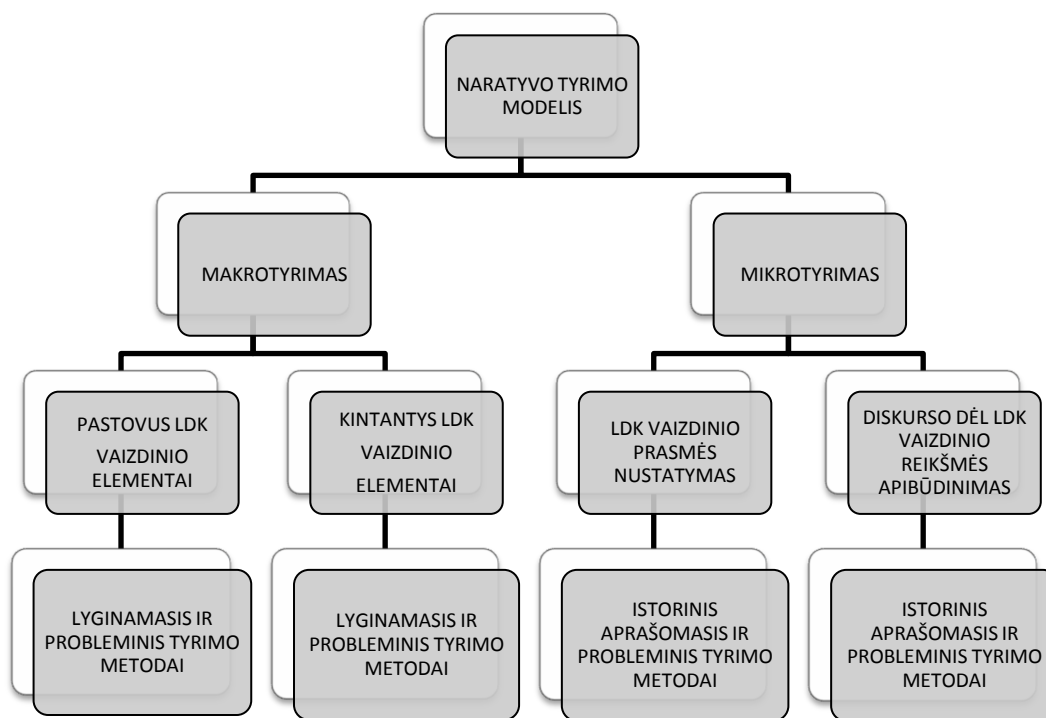
3. Apibrėžti ir palyginti LDK vaizdinį, pateikiamą J. Piłsudskio, J. Giedroyco ir kitų federalizmui priskiriamų intelektualų geopolitinėse koncepcijose.

4. Išsiaiškinti LDK vaizdinio pasikeitimo į ULB pagrindus, ypač atkreipiant dėmesį į J. Giedroyco koncepcijos lietuviškąjį kontekstą.

Teorinė metodologinė tyrimo prieiga ir tyrimo metodai. Remiantis geopolitikos samprata, geopolitinę koncepciją plačiąja prasme, viena vertus, galime laikyti tam tikru erdviniu valstybės tapatybės konceptu, kita vertus, modeliu, kuriame paaiškinama erdvės reikšmė valstybei, ir, atvirkščiai, kuriame parodoma, kaip įprasminama valstybė erdvėje. Kitaip tariant, modelis konstruojamas naudojant du pradinius taškus: valstybę ir erdvės perspektyvas, vadinasi, gali būti sėkmingai taikomas kaip metodas, skirtas interpretuoti politinius reiškinius praeityje ir dabartyje atsižvelgiant į jų geografinę padėtį. Kita vertus, šis metodas yra susijęs su galia ir erdve – reikšminiais geopolitinės aplinkos elementais, kurie savo ruožtu sudaro pagrindą svarstymams dėl valstybės tapatumo arba vaidmens geopolitinėje aplinkoje apibūdinimo.

Valstybės tapatybei nagrinėti neretai naudojamosi vaidmens teorija, kurios tikslas yra nustatyti, koks suvokiamas valstybės vaidmuo geopolitikoje, kokie reikalavimai jam yra keliami ir kaip jis yra įgyvendinamas. Nors valstybės tapatybė – tai daugelio individų, skirtingų interesų grupių ir įvairialypių procesų rezultatas, vis dėlto galima kalbėti apie jos apibrėžimą, kaip veiksnį, kuris taip pat leidžia suvokti individualių ir subjektyvių geopolitinių koncepcijų reikšmę, atsižvelgiant į savęs ir kitų geopolitinių subjektų atpažinimo kontekstą. Reikia pabrėžti, kad šios teorijos šalininkai tvirtina, jog kiekviena valstybė tarptautinėje arenoje atlieka tam tikrą vaidmenį, kuris priklauso nuo sukonstruotos valstybės tapatybės. Tapatybės apibūdinimas taip pat lemia, kaip valstybės geopolitinėje aplinkoje suvokia savo ir kitų politinių darinių vaidmenis, tikslus, interesus, strategijas. Šiuo požiūriu valstybės tapatybė tampa geopolitinės koncepcijos pamatu. Tačiau kaip ir kiekvieno asmens tapatybė, taip ir geopolitinė yra konstruojama pagal tam tikrą interesą, be jo, „tapatybė neturėtų motyvacijos variklio, o interesai be tapatybės – krypties“.

LDK vaizdiniui XX a. lenkų geopolitinėse koncepcijose rekonstruoti remiamasi naratyvo lyginamąja metodologine prieiga, kuria naudojamosi kaip įrankiu geopolitinės minties analizei atlikti, LDK vaizdiniui apibūdinti ir palyginti. Naratyvas yra istorinio pasakojimo dalis, kuriai, anot J. Rūseno, būdinga funkcija yra „orientuoti praktinį gyvenimą, pasitelkiant laiko patyrimo prisiminimą, plėtojant tęstinumo sąvoką ir įtvirtinant tapatybę“. Akivaizdu, kad išvardytas reikšmes taip pat atitinka geopolitinė koncepcija, nes yra naratyvo konstruktas. Tiek vaidmenų teorija, tiek naratyvo tyrimo prieiga leidžia apibūdinti geopolitinę koncepciją, jos reikšmę ir paskirtį, taip pat joje užčiuopti LDK vaizdinį ir jo pasikeitimus. Šitoks matymo kampas suteikia tyrimui daugiasluoksnio kontekstualumo ir tarpdiscipliniškumo pobūdį, kuris leidžia taikyti skirtingus analizės metodus vieninteliam tikslui pasiekti.

1 pav. Disertacijoje taikomo naratyvo tyrimo modelio medis: tyrimo lygiai, tikslai ir naudojami metodai (sudarytas autorės).

Darbe pasinaudojama makrotyrimo ir mikrotyrimo alternatyviais analizės būdais (žr. 1 pav.), kurie yra vertingi vengiant homogeninės žiūros į istoriją pavojaus ir savo ruožtu skatina heterogeninės istoriografijos kūrimąsi.

Tokio pobūdžio analize siekiama suprasti lenkų geopolitinių koncepcijų ir LDK vaizdinio prigimtį, LDK vaizdinio vietą ir reikšmę lenkų politinėje erdvėje ir platesniame geopolitiniame bei istoriografiniame diskurse. Atliekant makrotyrimą siekiama pamatyti pastovius ir kintančius LDK vaizdinio elementus. Pažymėtina ir tai, kad pastovūs vaizdinio elementai nors ir išlieka nekintantys, bet gali kisti jų ryšys su kintančiais elementais. Atliekant mikrotyrimą, nelyginamos skirtingų geopolitinių koncepcijų LDK vaizdinio reikšmės, bet siekiama apibūdinti, kaip suvokiamas vaizdinio poveikis geopolitinei koncepcijai ar konkrečiam istoriniam įvykiui suprasti ir paaiškinti. Šitokio pobūdžio naratyvo tyrimo paskirtis apima dvi analizės plotmes – pirminį šaltinį, kuriuo remiantis konstruojama geopolitinė koncepcija ir jos kontekstas (antrinis šaltinis), ją interpretuojantis arba įgyvendinantis. Šitokia prieiga leidžia rekonstruoti LDK vaizdinio pateikimo XX a. lenkų geopolitinėse koncepcijose istorinius argumentus.

Hipotezė ir ginamieji teiginiai. Disertacijos hipotezė yra grindžiama trimis pagrindiniais galimais teiginiais dėl LDK naratyvinio vaizdinio funkcionavimo lenkų XX a. geopolitinėje mintyje:

- d) LDK vaizdinio lenkų federalistinėje geopolitinėje mintyje nėra kaip ir „endecijos“ stovykloje.
- e) LDK vaizdinys atsispindi federalistinėje mintyje visą XX a. laikotarpį – nuo J. Piłsudskio iki J. Giedroycio – nepakitęs.
- f) LDK vaizdinys lenkų geopolitinėje mintyje kito prarasdamas XX a. pradžios pirminę šio vaizdinio reikšmę.

Remiantis šiais hipotezės teiginiais, atliekant tyrimą, bus siekiama juos patvirtinti arba paneigti, grindžiant **ginamuosius teiginius**:

1. XX a. lenkų geopolitinėje mintyje egzistavo LDK naratyvinis vaizdinys.
2. Lenkų XX a. federalistinių geopolitinių koncepcijų genezė sietina su J. Piłsudskio idėjomis, tačiau jų įgyvendinimas ir vertinimas kaip ir kintančios geopolitinės aplinkybės vertė ieškoti naujų politikos istorizavimo argumentų, tai lėmė šiuolaikinės lenkų geopolitinės ir istoriografinės minties nuokrypį nuo LDK vaizdinio ir federalizmo, skirto Lenkijos Rytų politikai.
3. J. Giedroyco ULB koncepcija nėra tipiškas federalistinės minties kūrinys, bet kokybiškai permąstyta jos šiuolaikinė versija (neofederalizmas) arba visiškai nauja lenkų geopolitinės minties kryptis.

Istoriografijos ir literatūros apžvalga. 2004 m., Lenkijai įstojus į Europos Sąjungą, šioje šalyje ženkliai padaugėjo diskusijų dėl jos vietos besintegruojančioje Europoje. Tai paskatino plėtoti ne tik šiuolaikinės Lenkijos geopolitinės pozicijos tyrimus naujoje aplinkoje, bet ir nagrinėti jos ankstesnę geopolitinę padėtį. Lenkų geopolitikos nestorių Piotro Eberhardto ir Leszeka Moczulskio tyrimuose nagrinėtos XX a. politinės geografijos mąstytojų ATR erdvės Europoje skirtingos interpretacijos nuo „pereinamosios“ Vakarų ir Rytų civilizacijos teritorijos, Vakarų civilizacijos „priešpilio“ iki „tilto“ tarp Europos Rytų ir Vakarų.

Nors nuo XXI a. pradžios Lenkijoje suintensyvėjo XX a. geopolitikos temomis diskutavusių intelektualų rašytinio palikimo leidyba, tyrimų, pagrįstų sinteze ir apimančių XX a. lenkų geopolitinę mintį, juo labiau skirtų LDK vaizdinio joje apibūdinti, – pasigendama. Tik istorikų Piotro Wandycziaus, Sławomiro Łukasiewicziaus, Jerzy Kłoczowskio, Krzysztofo Grygajčio federalistinės minties tyrimuose pastebima naujų refleksijų dėl Vidurio ir Rytų Europos heterogeniškumo, istoriko Oskaro Haleckio regioninės Europos koncepcijos, pokario federalistinių planų. Šią tyrimų liniją kokybiškai papildė lietuvių istoriografija su Edvardu Gudavičiumi ir Alfredu Bumblausku priešakyje, nagrinėdama LDK ir Lietuvos istoriją ir apimdama lotyniškosios Vakarų civilizacijos ir Vidurio ir Rytų Europos regiono kontekstą. Genės Kirvienės pasinaudota O. Haleckio išvalgomis pagrindžiant ATR federalizmą iki ir po bažnytinės Brastos unijos. Abi tautų istoriografijos vis plačiau atveria kelią į skirtingos istorinės atminties dėl bendros istorinės praeities ir erdvės tyrimus ir pripažinimą, bet vis dar tik iki XX amžiaus.

Lenkų istoriografijoje LDK vaizdinys daugiausia atsispindi Lenkijos „kresų“ studijose, arba, kitaip tariant, apima lenkų tautos ir nacionalinės-tautinės valstybės istorijos kontekstą. Tai regis natūralus iš Vakarų istoriografijos paveldėtas tautinės istoriografijos prieigos rezultatas, iki šiol dominuojantis beveik visų valstybių istorijos tyrimuose. Šitokio pobūdžio darbuose analizuoti Lenkijos tarpvalstybiniai santykiai, suverenumo grėsmei tarp Rytų ir Vakarų pažaboti motyvai. Tarp tokių darbų išskirtini keli, kurie pravarčiausi LDK konstrukcijai lenkų atmintyje ir oficialioje politikoje. Tai Wojciecho Materskio darbas, kuriame aptartos tarpukario Lenkijos vyriausybių Rytų politikos koncepcijos ir Mareko Kornato monografija, kurioje apžvelgtos tarpukario Lenkijos užsienio politikos, iš jų ir Rytų, dilemos, atsižvelgiant į tarptautinį kontekstą.

Vienoje naujausių istoriografinių pozicijų, pirmą kartą skirtų išskirtinai lenkų geopolitikai, pavadintų anglosaksų istorikų pamėgtu stiliumi „Prakeikta Europos vieta? Lenkų geopolitikos dilemos“ (lenk. „Przekłęte miejsce Europy? Dylematy polskiej

geopolityki“), išleistoje kaip leidybinės „Lenkų intelektualinės tradicijos“ serijų, trumpai supažindinama su svarbiausiomis lenkų mąstytojų ir politikų geopolitinėmis koncepcijomis, o iš XX a. atstovų aptariami tik Józefas Piłsudskis; Adolfas Maria Bocheńskis; kilęs nuo Kėdainių lenkų teisininkas, sovietinės Lenkijos politikas Stanisławas Stomma; Jerzys Giedroycas ir Juliuszas Mieroszewskis. Šis faktas regis dar kartą įrodo ir pagrindžia aktualią ir problemišką disertacijos temą ir struktūrą.

Lenkų istoriografija, skirta J. Piłsudskiui, nepaprastai įspūdinga. Dėl to prireikė atlikti esamų istoriografinių pozicijų atranką. Pagrindiniu atrankos kriterijumi tapo darbai, kuriuose nagrinėjami politiniai ir mentaliniai J. Piłsudskio erdvės suvokimo pokyčiai, kalbama apie iki ir po Liublino unijos LDK priklausiusias teritorijas ir jų ateitį, atsižvelgiant į jo vykdomos ir numatomos politikos kontekstą. Daugiausia vietos šiai problematikai skiriama darbuose, atskleidžiančiuose J. Piłsudskio užsienio arba jo Rytų politiką. Tai atskiruose straipsniuose yra aptarę lenkų istorikai Włodzimierz Suleja ir Janas Pisulińskis.

Reikia pastebėti, kad tarpukariu iš rimtesnių tyrimų, skirtų J. Piłsudskio Rytų politikai, pasirodė tik Tadeuszo Kutrzebos ir Władysława Pobóg-Malinowskio, rašiusio J. Woyszwiłło slapyvardžiu, darbai. Tokią tyrimų situaciją lėmė paties J. Piłsudskio suformuluota nuostata ir sąlyga neatskleisti jo politikos paslapčių. Atsižvelgiant į tai, Rytų politikos tema savo populiarumo apogėjų pasiekė tik XX a. 7-ą dešimtmetį, kai sovietinėje Lenkijoje tyrimus atliko vadinamosios „Henryko Jabłońskio mokyklos“ atstovai. Šiai mokyklai priklausė Aleksy Deruga, Józefas Lewandowski, Arturas Leinwaldas ir Sergiuszas Mukuliczius. Jų tyrimai apėmė tarpukario Lenkijos pirmuosius nepriklausomybės metus arba tik pirmąjį dešimtmetį, kuriam buvo būdingi kariniai veiksmai ir teritorinių pretenzijų sprendimo uždaviniai, todėl juose plačiai aptariami militariniai įvykiai, vykę į Rytus nuo Lenkijos, ir politiniai sprendimai, skirti Lenkijos Rytų politikai. Jų tyrimuose akcentuota mintis, kad tarpukario Lenkijos Rytų politikos formavimuisi didelę įtaką turėjo istorinė tradicija, nes besikuriančios valstybės politiškai užsiangažavusi visuomenės dalis pradiniu moderniosios valstybės tašku laikė ATR ribas. Reikšmingą ir tiesioginę įtaką Rytų politikai turėjo pats J. Piłsudskis, ypač „lietuviškajam klausimui“ spręsti, savo koncepcijas įgyvendinęs padedamas karininkų, kurių daugumai jo autoritetas buvo kaip politinė programa. Taip pat pastebėtas konservatorių teikiamas palaikymas J. Piłsudskio, o ne „endekų“ vykdomai politikai dėl baimės prarasti nekilnojamąjį turtą, esantį už etninės Lenkijos teritorijos ribų. Minėti autoriai svarstė, ar J. Piłsudskio politiką galima laikyti federalizmu, ar vis dėlto inkorporacionizmu. Vienodos nuomonės neprieita, nors sutarta, kad J. Piłsudskio Rytų politikai būdingas ekspansyvumas.

Tyrimus, skirtus J. Piłsudskio politikos problematikai, atsižvelgiant į tarpukario Lenkijos istorijos kontekstą, taip pat atliko emigravę lenkų istorikai. Tarp autoritetingiausių iš jų paminėtini W. Pobóg-Malinowskio, Mariano Kamilio Dziewanowskio, Piotro Wandycziaus, Waclawo Jędrzejewicziaus ir Annos Ciencialos darbai. Šie autoriai, atitolę nuo sovietinės Lenkijos realybės ir cenzūros, formulavo priešingas išvadas ir teigė, kad pagrindinis J. Piłsudskio Rytų politikos tikslas buvo apsaugoti Lenkiją, kuo toliau į Rytus nustumiant Rusiją, įgyvendinant vadinamąją prometėjizmo viziją – Rusijos išsprogdinimą iš vidaus „per tautines siūles“, siekiant izoliuoti šią valstybę nuo Vakarų ir pažaboti jos imperialistinį ekspansionizmą Vakarų kryptimi.

Sugriuvus sovietiniam blokui, Lenkijoje padaugėjo naujų tyrimų, skirtų J. Piłsudskio Rytų politikai. Šiai problematikai savo svarstymus skyrė Antonis Czubiński, Piotras Okulewiczius, Janusz Cisekas ir Włodzimierz Jędrzejewiczius. Remiantis šių autorių darbais galima išskirti tris J. Piłsudskio geopolitinės koncepcijos įgyvendinimo sroves arba komponentus. Tai – federalistinė idėja, tarpjūrio koncepcija, skirta sudaryti Vidurio ir Rytų Europos sąjungą, vadovaujamą Lenkijos nuo Baltijos iki Adrijos jūrų, ir galiausiai prometėjizmo doktrina. Nei viena iš jų iki galo nebuvo įgyvendinta.

Iš šiuolaikinių J. Piłsudskio palikimo lenkų tyrinėtojų išskirtini įdomūs ir problemiški istoriko Andrzej Nowako darbai. Naujausi autoriaus tyrimai nuo ankstesnių jo paties ir kolegų darbų skiriasi gvildinama mus dominančia tema – Rytų Europos geopolitinio konteksto ir konkrečiai J. Piłsudskio geopolitinės koncepcijos analize. Autoriaus darbuose teigiama, kad pirmaisiais tarpukario Lenkijos nepriklausomybės dešimtmečiais J. Piłsudskis akceptavo inkorporacinę politiką Rytuose tik todėl, kad ji turėjo užtikrinti jai saugumą ir sudaryti galimybes be Antantės pagalbos vykdyti jam savarankišką politiką Rytų Europoje. Anot A. Nowako, Lenkijos maršalo geopolitinę koncepciją reikia vertinti ne inkorporacionizmo ir federalizmo antagonizmų kontekste, bet lenkiškosios imperialistinės alternatyvos imperialistinei Rusijai Europos rytuose sukūrimo plotmėje.

Iki šiol Lenkijos istoriografijoje, skirtoje J. Piłsudskui, visi regis sutaria tik dėl vieno – jo vykdytos politikos tikslo – stiprios Lenkijos. Tuo tarpu nuomonės diametraliai išsiskiria pradėdant kalbėti apie tai, ar buvo J. Piłsudskis federalistas, o jeigu taip, tai kokių laikotarpiu, kokią formą turėjo įgauti jo būsimoji federacija, iš kiek narių turėjo susidėti ir, galų gale, kokios buvo jos įgyvendinimo galimybės. Būta ir yra įvairių vertinimų. Atsižvelgiant į tai, kad istoriografijoje šie klausimai aptariami gana plačiai, išsamiai, bet nevienodai – nutarta detaliau juos išnagrinėti disertacijos pirmajame skyriuje. Tokį sprendimą lėmė ir tai, kad LDK vaizdiny labiausiai yra sietinas su J. Piłsudskio federalistine koncepcija, kuri iki šiol yra istoriografijos prieštarigai vertinama. Šioje vietoje galima tik papildomai paminėti danų istorikės Kay Lundgren-Nielsen monografiją, kurioje remiantis gausiais archyviniais šaltiniais analizuojamas „lenkų klausimas“ Paryžiaus taikos konferencijoje, kurioje, kaip atskleidžia autorė, Antantės valstybės sumaniai manipuliavo Lenkijos susiskaldymu dėl R. Dmowskio ir J. Piłsudskio siūlomų geopolitinių modelių, baimindamosi jos sustiprėjimo ir naujų teritorinių reikalavimų.

Daugelis lenkų istorikų ir intelektualų iki šiol tvirtina, kad J. Piłsudskio federacijos projektas numarintas 1921 m. per karą su bolševikine Rusija pasirašius Rygos taikos sutartį. Šiuo klausimu neseniai pasirodė lenkų kilmės Kanados istoriko Jerzy Borzęckio darbas, išleistas Jeilio (Yale) universitete, išsamiai aptariantis 1921 m. pasirašytą Rygos taikos sutartį ir ilgalaikius jos padarinius Vidurio ir Rytų Europai.

Lietuvių istoriografija, priešingai negu lenkų, neskiria tiek dėmesio J. Piłsudskio federalistinėms koncepcijoms ir jo geopolitinės minties raidai. Daugiausia kalbama apie reakciją į jo veiksmus ir Lenkijos valstybinės politikos vertinimus Lietuvoje arba Lietuvos ir Lenkijos valstybinių santykių kontekstą.

Geopolitiniu požiūriu svarbūs yra prieštaringi istoriografijos svarstymai dėl Pauliaus Hymanso projektų ir jų (ne)priimtimumo bei federalistinių projektų šalininkų paieškų Lietuvoje. Šiuos svarstymus kokybiškai papildo „Grumtynėms dėl Vilniaus krašto 1919–1923 metais“ skirtas 40-asis „Darbų ir dienų“ tomas, kuriame lietuvių ir

lenkų istorikai daugiausia dėmesio skyrė Vidurio Lietuvos fenomeno egzistavimo aplinkybėms aptarti.

Patį J. Piłsudskį, kaip pastebėjo istorikas Algis Povilas Kasperavičius, lietuvių istoriografija vertina pernelyg „vienareikšmiškai ir neigiamai, deramai neįsigilindama į jo politinę mintį ir dažnai tiesiog antrindama ne geriausios kokybės sovietinei istoriografijai“. Naujausioje visuotinėje Lietuvių enciklopedijoje Rimantas Miknys, pristatydamas J. Piłsudskį, kalba apie federalistinius planus, kurių „po Rygos sutarties jis neatsisakė, bet ignoravo 1918 m. vasario 16 d. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo aktą“.

Lietuvių istorikų J. Piłsudskio ignoravimas tikriausiai buvo nulemtas tarpukario konflikto dėl Vilniaus ir jo užėmimo, kuriam vadovavo generolas Lucjanas Żeligowski, padaręs didelę įtaką lietuvių istoriografijai, kuri po šio neteisėto Lenkijos akto nenorėjo matyti nieko, kas nors bent kiek būtų susiję su „grobuoniška Lenkija“. Šis istorinis įvykis lėmė tai, jog istoriografiniame lietuvių istorikų diskurse dėl lietuvių ir lenkų santykių nematome nei J. Piłsudskio gilesnės geopolitinės minties analizės, nei juo labiau LDK vaizdinio joje. Šią spragą patvirtina ir tas faktas, kad iki šiol teturime tik vieną ir veikiau populiariosios literatūros stiliumi parašytos jo biografijos (autoriai Daria ir Tomasz Nalęczai) vertimą į lietuvių kalbą. Minėtą biografiją komentavusio A. P. Kasperavičiaus tik pridurta, kad pagal J. Piłsudskio sumanymą „didžioji federacinė Lenkija turėjo tapti galinga valstybe, gebančia atsilaikyti ir prieš Vokietiją, ir prieš Rusiją, tačiau maršalo koncepcijos nebeatitiko XX a. realijų“.

„Vilniaus ir lietuviškasis klausimas“, kaip pagrindinis motyvas ir elementas J. Piłsudskio geopolitinėje dėlionėje, buvo svarstomas ne tik Varšuvos Belvederyje, kuriame maršalas rezidavo, bet ir jo taip pamėgtame Vilniuje. Čia savo koncepcijas senamiestyje formulavo du broliai: vyresnysis Stanisławas (slapyvardis Cat ilgainiui prigijo jam kaip pavardė) ir jaunesnysis Józefas Mackiewiczai.

Tarp federalistinės minties srovių lietuvių istoriografijoje didžiausio susidomėjimo sulaukė Vilniaus krajovcų politinė mintis. Šioje vietoje atlikti solidūs „Römerianos“ tyrimai, skirti krajovcui, teisininkui Mykolui Römeriui, vėliau pasisakiusiam už tarpukario „Kauno Lietuvą“. Neapsieita ir be šios srovės pirmtako Vilniaus lenkų publicisto, laikraščio „Przegląd Wileński“ redaktoriaus Liudwiko Abramowicziaus pažiūrų tyrimų. Atsižvelgiant į tai, „krajovcų“ minties analizei šiame darbe atskiros vietos nebus suteikta, bet bus naudojamos tyrinėtojų pateiktomis įžvalgomis ir išvadomis tiek J. Piłsudskio, tiek Vilniaus lenkų geopolitinei minčiai tarpukariu suprasti.

Tiriant S. Mackiewicziaus koncepcijas, pirmiausia paminėtina spalvinga ir turininga Jerzy Jeruzelskio parengta biografija. Dalykiškame Jaceko Gzellos darbe, skirtame Vilnijos lenkų, ir ne tik, užsienio politikos koncepcijoms lenkų kalba Vilniuje leistame „Słowo“ dienraštyje, daug vietos skirta ne tik Lenkijos ir Lietuvos santykiams, bet ir jų įtakai „Słowo“ kolektyvo konservatyviajai geopolitinei minčiai. „Słowo“ kolektyvo pažiūrį į J. Piłsudskį ir jo vykdomą politiką plačiau pristatė Maciejus Wójtackis. Apie LDK vaizdinį S. Mackiewicziaus politinėje mintyje savo straipsnyje kalba Michał Galędekas, anot kurio, jis siekė LDK atkūrimo dinastinės unijos pagrindais, bet buvo tikras, kad jis bus galimas tik tada, kai pavyks susitarti dėl jos su LDK tautomis, įtikinti Lenkijos visuomenę imperializmo būtinumu, kai bus sustiprinta šalis taip, kad būtų galima reviduoti Rygos sutartį. Šioje vietoje reikia turėti omenyje,

kad S. Mackiewiczius imperializmui suteikė kitokią prasmę nei įprasta, pvz., kalbant apie Rusiją.

Lietuvių istoriografijoje S. Mackiewiczui skirtų atskirų tyrimų nėra. Apie jį, kaip konservatyvaus laikraščio „Słowo“ redaktorių, užsimenama Vyganto Vareikio išversto J. Mackiewicziaus straipsnio, skirto Władysławui Studnickiui, įžangoje, patį laikraštį pristatant kaip „nacionalistiškai nusiteikusių prieš Kauno Lietuvą ir jos politikus“. Indrės Karčiauskaitės straipsnyje, skirtame aptarti Lietuvos vaizdinį Vilniaus spaudoje, apibendrinant „Słowo“ 1922–1923 metų turinį, pakartojamas toks pat neigiamas šio dienraščio vertinimas.

Stanisłowo brolis Józefas, lietuvių istorikų yra pristatomas palankiau, gal todėl, kad jam artimos buvo krajovco Ludwiko Abramowicziaus idėjos, arba todėl, kad 1939 m. spalį, sovietams Vilnių gražinus Lietuvai, šio fakto nepasmerkė, o netgi palaikė. Bene pirmasis apie tai plačiau savo straipsnyje dėsto Jonas Malinauskas, akcentuodamas tarpukario „krašto idėją“ ir „tuteišių“, kaip LDK autochtonų, tapatybę. J. Mackiewiczui skirtą lenkų istoriografiją, priklausomybę krajovcams, LDK atkūrimo projektus ir jo idėjų originalumą aptarė Ryšardas Gaidis.

Nors apie Stanisłowo ir Józefo Mackiewiczų indėlį tarpukario Vilniaus politinei kultūrai ir literatūrai Lietuvoje rašoma vis dažniau, nei vienas iš minėtų brolių, deja, nebuvo pristatytas naujausioje lietuvių enciklopedijoje.

Atsižvelgiant į tai, kad J. Mackiewiczius tarpukariu buvo ne tik politinis publicistas, bet ir garsus rašytojas, jo asmenybė sulaukė tiek pat istorikų ir literatūrologų dėmesio. J. Mackiewiczui ir jo geopolitinei minčiai apčiuopti ir suprasti išskirtinos preciziškos ir plataus konteksto Wacławo Lewandowskio ir Włodzimierzo Boleckio monografijos, kuriose išsamiai aptariama J. Mackiewicziaus biografija, jo veikalų likimas ir priimtumas visuomenei, požiūris į Rusiją. LDK rekonstrukcijai jo kūryboje, prieštarai J. Piłsudskui ir su juo susijusiai polemikai, vykusiai tarp Londone susibūrusių lenkų emigrantų, skirtas Marios Zadenckos darbas. Atskiruose straipsniuose šias temas taip pat gvildeno Zbigniewas S. Siemaszko, Nina Taylor-Terlecka, Krzysztof Tarka ir Małgorzata Ptasińska. Pastaroji savo straipsnyje kalba apie J. Mackiewicziaus ir J. Giedroyco ryšius, jų korespondenciją ir cituoja vertingas dar nepublikuotų laiškų ištraukas.

J. Giedroyco geopolitinė vizija ir jai skirti veiklos padariniai dar iš esmės neištirti ir neaptarti, bet, priešingai negu J. Piłsudskui ar broliams Mackiewicziams, per gana trumpą laiką istoriografijoje pasirodė daug solidžių tyrimų, skirtų jo geopolitinei minčiai ir Lietuvos vietai joje atskleisti. Palankias sąlygas tam turėjo jo kartu su žurnalo „Kultura“ bendradarbiais Lenkijai formuluojama Rytų politika, vadinama ULB koncepcija. Lietuvos pavadinimo ULB akronime atsiradimas privertė mokslininkus įdėmiau įsižiūrėti ne tik į minimas santrumpoje valstybes į rytus nuo Lenkijos, taip pat į šio žurnalo redaktoriaus asmeninį ryšį su jomis. Su šiomis temomis gana išsamiai supažindina Iwonos Hofman straipsniai ir monografijos, kurie vertintini ne tik kaip solidūs istoriografiniai darbai J. Giedroyco minčiai tirti, bet taip pat kaip vertingi šaltiniai, kuriuose gausu nuorodų į pirminius šaltinius ir jų komentarų. Autorės darbuose trumpai aptariama ULB koncepcijos genezė, išskiriant ULB vietą žurnalo „Kultura“ puslapiuose, jos evoliucionavimą, atsižvelgiant į tarptautinius politinius įvykius, koncepcijos aktualumą, kuri nagrinėjama iki 2000 metų, raginama atlikti tyrimus šio leidinio poveikiui nustatyti. Marcino Królo ir Janusza Koreko darbuose išsamiau kalbama apie žurnalo „Kultura“ ištakas, J. Giedroyco vizijos ryšį su J. Piłsudskiu ir

tarpukario politiniais publicistais. Šių autorių įžvalgos pratęsiamos Rafała Habielskio teiginiu, kad J. Giedroycas nebuvo visiškai „piłsudskinės“ minties tesėjas, nes žurnalo mintis evoliucionavo, nors liko nepakitęs įsitikinimas, kad Lenkija pirmoji turėtų imtis permainų sovietiniame bloke vardan Jogailaičių ir prometėjizmo idėjų reminiscencijų. Minėtus svarstymus dėl J. Giedroyco ir jo artimiausio bendradarbio J. Mieroszewskio minties analizės papildė platus ratas profesionalių istorikų, publicistų, politikų, tarp kurių galima paminėti Tymothy Snyderį, Piotra Wandycių, Andrzeją Mencwelį ir daug kitų, kurie pristatomi studijoje, skirtoje žurnalo „Kultura“ aktualumui ir unikalumui modernioje Europoje aptarti. Su J. Giedroycu ir XX a. lenkų politinėmis ir konkrečiai jo geopolitine vizija supažindina Marekas Kornatas ir vokiečių istorikas Sebastianas Gerhardtas. Jų teigimu, J. Giedroyco geopolitinės koncepcijos šerdimi buvo įsitikinimas, kad Lenkijos geografinė padėtyje slypi ne tik jos praeityje patirti pralaimėjimai, bet ir raktas į tikrąją jos sėkmę ateityje, todėl ULB koncepcijos, kuri nelaikytina federalizmu, pagrindu, tapo visų ATR tautų išsivadavimo iš sovietinio jungo siekis, kaip būtinas geopolitinių permainų rezultatas, kuris turėjo lemti naujus galios pokyčius Rytų Europoje. Juos patikslindamas T. Snyderis yra pridūręs, kad su tam tikromis išlygomis „Kultūros“ programą galima laikyti „atnaujintu federalizmu“, nes skirtingai negu tarpukario federalistai, kurie pripažino lenkų kultūros viršenybę Rytuose, J. Mieroszewskis džiaugėsi išskirtiniu tautiniu lietuvių, baltarusių ir ukrainiečių elitu ir tikėjo, kad šios tautos nusipelnė turėti modernias savo valstybes. Tuo tarpu Krzysztofą Grygajtį, suteikęs „Kulturai“ federalizmui „paneuropinio federalizmo“ pavadinimą ir statusą, vertina jį kaip papildytą ir pataisytą tarpukario Lenkijos kairiųjų federalizmo versiją.

Apie ULB koncepciją ir jos galimybes XXI amžiuje lenkų viešojoje erdvėje kalbama nuolat, ypač lenkų žurnale „Nowa Europa Wschodnia“ – šiuolaikinės Lenkijos Rytų politikos kontekste.

Atskaitos tašku ULB koncepcijai pripažinus istorinę atmintį, istorikų aptartas J. Giedroyco požiūris į istoriją, pristatytas jo požiūris į tam tikrus istorinius įvykius ir jų interpretacija, nagrinėta ULB tematika „Zeszyty Historyczne“ iki 1991 metų, tačiau atskirų tyrimų, kuriuose būtų nuosekliai aptarti straipsniai, skirti LDK ar Lietuvai ir jos istorijai, žurnale nėra.

J. Giedroyco koncepcijų ir pastangų, skirtų joms įgyvendinti, neįmanoma suprasti, nenagrinėjant jų priimtumo lenkų emigracijoje. Žurnalo „Kultura“ ryšiams su lenkų pokario emigracija atskleisti savo tyrimą skyrė Marekas Żebrowskis, plačiau apie emigraciją kalbėta Andrzejaus Friszkes, požiūris ir santykiai su sovietine Lenkija plačiai aptariami Mikołajaus Tyrchano monografijoje.

Platesniam J. Giedroyco kontekstui suprasti darbe panaudotos dvi reikšmingos apibendrinančio pobūdžio studijos. Tai 2003 ir 2005 m. Lenkijoje vykusių konferencijų medžiagos pagrindu J. Giedroycui atminti sudaryti leidiniai: „Ostatnie obywatele Wielkiego Księstwa Litewskiego“, kuriame taip pat pateikiama žinių ir apie J. Piłsudskį ir broliu Mackiewiczius ir „Kultura“ – twórcy, dzieło, recepcja“, kuriame rašoma apie Literatūros instituto įkūrimą Paryžiuje, žurnalo „Kultura“ kolektyvą, geopolitinių įžvalgų toliaregiškumą ir pastangas joms įgyvendinti.

Iki šiol Lietuvoje pasirodė vos keli ir gana trumpos apimties straipsniai, skirti „Piłsudskio sekėjui, kurį pamilo Lietuva“ arba „užsispyrusiam lietuviui, kuris buvo turbūt nuostabiausias XX a. lenkas“ – taip kadaise apie jį pasakė lenkų politikas, publicistas Adamas Michnikas. Lietuvių istoriografija, kuri nors ir nėra tokia gausi ir

išsami kaip lenkų, trumpai aptaria tam tikrus konceptualius ir reikšmingus J. Giedroyco recepcijos klausimus Lietuvai.

Bene pirmasis lietuvių istoriografijoje apie J. Giedroycą prabilo Bronius Makauskas, o apie jo politinę programą prakalbo Rimantas Miknys, laikęs ją pranokusia pirmtako J. Piłsudskio politinę regiono viziją dėl savo demokratiškumo ir visuotine lygybe pagrįstų tarpusavio sugyvenimo principų, kuri buvo „paremta karčiomis istorijos pamokomis“. Anot šio istoriko, J. Giedroyco, kaip politiko, nuopelnas buvo tai, jog „XXa. pabaigoje, atgavus Lenkijai nepriklausomybę, neatsirado tų, kurie galėjo politinėje arenoje kelti šios valstybės rytinių sienų revizijos klausimus“. Tas pat autorius pristatė J. Giedroycą naujausioje Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje. Įdomu yra tai, jog enciklopedijoje neminima ULB koncepcija ir vietoj šio akronimo vartojamas lietuviškasis LDK pavadinimas, pabrėžiant J. Giedroyco rūpestį dėl daugiataučio LDK paveldo ir buvusių LDK, bet ne ULB tautų šiuolaikinių problemų. J. Giedroyco ryšys su Lietuva ir jos vieta žurnale „Kultura“ trumpai aptarti disertacijos autorės straipsnyje. J. Giedroycui ir šiuolaikiniams lietuvių ir lenkų santykiams straipsnį yra skyręs Andžejus Pukšto. Jame autorius pagrįstai kalba apie tai, kad iki šiol mažai žinome apie lietuvių kontaktus su J. Giedroycu ar žurnalo „Kultura“ kolektyvu, išskyrus ryšius su lietuvių poetu Tomu Venclova ir keliais kitais emigracijos autoriais, kurių straipsniai buvo publikuojami „Kultura“, atkreipia dėmesį į redaktoriaus susirūpinimą tautinių mažumų problemomis, retoriškai klausdamas, ar J. Giedroyco užduotos pamokos yra atliktos. Galiausiai Algis Povilas Kasperavičius T. Snyderio knygos recenzijoje aptardamas skyrių, skirtą J. Giedroycui, suabejoja pastarojo poveikio pervertinimu Lenkijos inteligentijai, teigdamas, kad nors jo mėnraščius ir skaitė opozicija, bet Lenkijos Rytinės sienos buvo ne žurnalo „Kultura“ ir J. Giedroyco nuopelnas, tačiau „reali politika“ ir nebepakeičiamas faktas, su kuriuo „paprasčiausiai teko susitaikyti“. Tuo tarpu Alfredas Bumblauskas antrindamas T. Snyderiui yra linkęs J. Giedroyco ir „Kultura“ autorius laikyti „nacijų rekonstravimo“ proceso „paradigminiu fenomenu“, o ULB koncepciją „kova už Ukrainą ir Baltarusiją, o ne prieš Rusiją“.

Be mokslinių straipsnių, galima paminėti ir publicistinio-populiarinamojo pobūdžio Editos Degutienės straipsnius lietuviškoje spaudoje. Ši autorė taip pat yra skyrusi J. Giedroycui dėmesį savo knygoje „Lenkijoje apie Lietuvą. Santarvės link“.

Tikėtina, kad J. Giedroyco minties tyrimų fragmentiškumą Lietuvoje lėmė netolima praeitis, dažnai laikoma tabu istorikams, nepretenduojantiems į politinės minties tyrimus, J. Giedroyco atstovavimas lenkams ir Lenkijos emigracijai, nutolusi instituto vieta, galų gale, galbūt jam gyvam esant nebuvo taip paprasta apie jį rašyti ir analizuoti jo (ne)nuveiktus darbus ar (ne)įgyvendintas koncepcijas.

Drįstume teigti, kad nepaisant lietuvių mokslinių tyrimų stokos J. Giedroycas šalia Cz. Miłoszo Lietuvos viešojoje erdvėje vertintinas kaip populiariausias XX a. lenkų politikas ir intelektualas, kurio intelektualinis įdirbis lėtai atrandamas iš artimos ir kartu tolimos lietuviškosios perspektyvos, tai patvirtina ir šio darbo tema.

Tyrimo šaltiniai. Šiandien regis niekas neabejoja, kad vaizdiniai yra intelektualinis praeities ir tikrovės įprasminimo rezultatas, kurį sukuria žmonės, veikiami savo praeities išgyvenimų ir savo asmeninės istorijos. Šiame darbe pasirinkus analizuoti J. Piłsudskio, brolių Mackiewiczų ir J. Giedroyco geopolitines koncepcijas – išlikęs jų rašytinis palikimas tapo pagrindu naratyvo ir vaidmens teorijos tyrimo prieigai pritaikyti. Pastebėta, kad visų jų geopolitinė mintis savo subjektyvųjų pavidalą įgavo politinėje

publicistikoje ir apsakymuose, o materialųjį – spaudoje ir atskiruose jų kūrybos kūriniuose. Papildomos informacijos apie intelektualus rasime atsiminimuose, laiškuose ir dienoraščiuose, bet jau kitų asmenų, rašiusių apie juos, kadangi nei vienas iš minėtųjų savo kasdienybės užrašų nėra palikęs.

Pati politinė publicistika, kaip viena iš literatūros rūšių, kuria stengiamasi kuo stipriau paveikti viešąją nuomonę, remiasi tam tikra faktų pateikimo logika, todėl tokio pobūdžio tekstai visada išsiskiria savo analize, vertinimu, mintį pagrindžia kitos literatūros arba net istoriografijos išvadomis. Dėl šios politinės publicistikos specifikos tokio pobūdžio tekstai tampa skirtingų faktografinių argumentų visuma ir įvairių mokslo kryptų domėjimosi objektu, tai suteikia pristatomi temai platų kontekstą, leidžia detaliau įsigilinti į publicistinio darbo autoriaus atstovaujamas pozicijas. Ir nors spauda, atsiminimai ir dienoraščiai atspindi subjektyvų požiūrį, vis dėlto plačiai nušviečia ir konkretaus laikotarpio atmosferą, kuri yra reikšminga asmeninio ir kolektyvinio naratyvo, geopolitinės tapatybės konstravimo, taip pat ir atminties vaizdinių rekonstravimo tyrimo laukas.

Apie kiekvieną, kurio koncepcijas šiame darbe nagrinėsime, prirašyta yra daug, bet ne visi iš jų paliko turtingą savo minčių rašytinį plikimą. Taip šiuo atveju nutiko su J. Piłsudskiu, todėl vienas iš pagrindinių šaltinių jo geopolitinei koncepcijai apibūdinti yra jo užrašai. Papildomos informacijos jo asmenybei ir jo koncepcijai suprasti semtasi iš artimiausių bendražygių politikų Leono Wasilewskio, Władysława Baranowskio atsiminimų, Kazimierzo Świtalskio ir Mykolo Römerio dienoraščių. Faktams ar neaiškumams išsiaiškinti naudotasi J. Piłsudskio biografų Włodzimierzo Sulejos ir ypač Andrzejaus Garlicko darbais, kurie yra labai vertingi faktografiniu požiūriu. Pasinaudota darbe straipsniais iš vieno reprezentatyviausio „piłsudskininkų“ mėnraščio „Droga“ (1922–1939), kurio dalis numerių yra prieinama Lenkijos skaitmeninėje Chelmo bibliotekoje.

J. Piłsudskio veiklos visuomenėje vertinimui, Vilnijos federalistinei minčiai ir LDK vaizdiniui atskleisti pasitelktos Vilniaus laikraščio „Gazeta Krajowa“ redaktoriaus (1922–1928) bei politiko Kazimierzo Okulicziaus ir eseisto Czesława Miloszo įžvalgos ir atsiminimai.

Analizuojant Vilnijos federalistinę mintį dažniausiai naudotasi spauda, kurioje gausu brolių Mackiewiczų straipsnių ir jų asmeninės kūrybos tekstų. Daugiausia susipažinta su dviem pagrindiniais Stanisława Mackiewicziaus redaguotais laikraščiais: „Słowo“, kuris 1922–1939 metais leistas Vilniuje ir šiuo metu jo visi numeriai yra prieinami Vilniaus Mokslų Akademijos Vrublevskių bibliotekoje, ir Londone 1946–1950 metais ėjusių mėnraščiu „Lwów i Wilno“, su kurių numeriais galima susipažinti Varšuvos universiteto elektroninės bibliotekos fonduose. Minėtame dienraštyje „Słowo“ taip pat buvo spausdinami Adolfo M. Bocheńskio ir Józefo Mackiewicziaus straipsniai. Pastarojo įžvalgų taip pat rasime Vilniuje jo paties redaguotame laikraštyje „Gazeta Codzienna“ (1939–1940). Didžioji dalis šio laikraščio J. Mackiewicziaus tekstų šiandien yra prieinama jo veikalų elektroninėje skaitykloje (www.pogon.lt). Tiesa, ieškant papildomų tekstų pravertė J. Mackiewicziaus ir Barbaros Toporskos knygoje „Droga Pani“ nuo 1945 m. paskelbta jų bibliografija. Vertingas darbu taip pat buvo anksčiau nepublikuotas ir Zbigniewo S. Siemaszko 2009 m. paskelbtas jo susirašinėjimas su J. Mackiewicziumi emigracijoje.

A. M. Bocheńskio idėjoms suprasti naudotasi Rafała Habielskio ir Jerzy Jeruzelskio parengtos publicistikos iš „Bunt Młodych“ ir „Polityka“ rinkiniu.

Pagrindiniais šaltiniais J. Giedroyco siūlomoms geopolitinėms koncepcijoms atskleisti tapo žurnalų „Kultura“ (1947–2000) ir „Zeszyty Historyczne“ (1969–2010) numeriai. Tenka apgailestauti, kad nei viena Vilniaus biblioteka nėra sukaupusi visų šių žurnalų numerių. Tematinei paieškai žurnaluose pravertė iki 1996 metų parengta jų bibliografija.

Vienas iš autentiškiausių šaltinių J. Giedroycai pažinti buvo jo autobiografija ir jo duoti interviu. Nors J. Giedroycas viešai retai reikšdavo savo nuomonę, o jo pasisakymai žurnale „Kultura“ dažnesni tik po 1989 metų, vis dėlto jis paliko milžinišką korespondenciją, atskleidusią jo epistolinį talentą. Šiame kontekste verta paminėti tai, kad apie lietuvių ir lenkų emigracijos ryšius vis dar pritrūkstama žinių, tai suponuoja mintį, kad jų net nebūta. Mažai žinoma apie ryšius su J. Giedroycu. Tik iš „Kulturoje“ skelbtų lietuvių literatūros vertimų sužinome, kad tokių būta, bet nežinome, ar jų būta daugiau. Disertacijos autorei yra žinoma iš susirašinėjimo su buvusiu Literatūros instituto direktoriumi Jaceku Krawczyku, kad J. Giedroycas palaikė kontaktus su lietuvių emigrantais nuo pat 1947 m., o po 1989 metų palaikė ryšius ir su Lietuvos bei Lietuvos lenkų politikais (ką fragmentiškai žinome iš jų interviu „Kulturai“). Šio šaltinio duomenimis, Literatūros institute taip pat gausu J. Giedroyco ir jo artimiausių bendradarbių įvairiomis temomis sukauptų iškarpu iš lietuviškosios emigracijos spaudos nuo 1947 iki 2000 metų. Tenka viltis, kad artimiausioje ateityje J. Giedroyco epistolinis palikimas bus papildytas susirašinėjimu su emigravusiais lietuviais ir lietuviais, gyvenančiais Lietuvoje, atsiras daugiau galimybių pagilinti žinias apie ULB bei lietuvių ir lenkų santykius XX a. antroje pusėje.

Tyrimo naujumas. Atraminė disertacijos idėja, kurią pasirenkama nagrinėti, yra ne tauta, bet istorinė ir geopolitinė LDK erdvė – istorinės valstybės atminties tradicija ir jos sklaida lenkų XX a. geopolitinėje mintyje. Tokio pobūdžio matymo kampas leidžia pažvelgti į istorinį regioną iš dviejų kokybiškai skirtingų dimensijų – XX a. lenkų politikų ir publicistų pozicijų dėl LDK šiuolaikinėje lenkų geopolitikoje ir lietuviškosios tyrimo perspektyvos. Be to, dar žvelgiant Lietuvos lenkės akimis. Tai – viena iš galimybių pažvelgti į pažįstamus dalykus per atstumą ir be konformizmo.

Istoriografiniame tyrime taikant lyginamąjį metodą ir derinant naratyvo ir socialinių mokslų vaidmenų teoriją, rekonstruojamas lenkų savosios valstybės geopolitinės tapatybės suvokimas, kuris leidžia pagrįsti jų santykius su kitais geopolitikos subjektais, nacionalinių (geo)strategijų, skirtų saugumui ir santykiams su kaimynais užtikrinti, turinį, taip pat nustatyti priemones jam įtvirtinti. Valstybės geopolitinė tapatybė yra kintantis dalykas, kuris veikiamas skirtingų ir kartais net prieštaringų koncepcijų ir politinių įvykių nuolat revizuojamas tiek valstybės vidinių, tiek tarptautinių išorinių subjektų. Tai atitinkamai gali paskatinti svarstymus dėl geopolitinės tapatybės išsaugojimo ir įgyvendinimo galimybių, kurios gali lemti geopolitinių koncepcijų turinio pokyčius. Šis scenarijus iš dalies turėjo įtakos ir netgi lėmė lenkų geopolitines koncepcijas ir jų valstybės geopolitinės tapatybės pokyčius, tai atitinkamai paveikė LDK erdvės ir jos reikšmės suvokimą numatant jų naujai konstruojamą geopolitinę perspektyvą. Tačiau lemiamos įtakos LDK vaizdinui galėjo turėti ankstyvosios moderniosios ir moderniosios valstybės tradicijos antagonizmas, kuris lėmė, kad lenkų geopolitinėje mintyje LDK vaizdinys prarado politinį aktualumą, o jo vietoje atsirado modernioji ULB.

Taigi, atsižvelgiant į tarpdisciplininę disertacijos pobūdį, ji turėtų sudominti ne tik tuos, kurie domisi LDK vaizdinio ir jo implikacijų tautų atmintyje rekonstravimu, bet ir tuos, kuriems rūpi šios istorinės erdvės geopolitinis aktualizavimas. Manytina, kad tokie svarstymai yra naudingi siekiant suprasti istorinės erdvės įtaką atskirų asmenybių, tautų ir valstybių geopolitinei vaizduotei ir su tuo susijusiai praktikai, kurios apibūdinimas galėtų prisidėti aiškinant ATR tautų ir jų sukurtų valstybių buvusius ir šiuolaikinius santykius, taip pat svarstyti visų jų (ne)integralumą Vidurio ir Rytų Europoje.

Disertacijos struktūra, chronologinės ribos ir rezultatai. Disertaciją sudaro įvadas, trys skyriai, išvados, literatūros ir šaltinių sąrašas. Atsižvelgiant į tai, kad lenkų XX a. geopolitinės minties tyrimuose LDK vaizdinys iš esmės nenagrinėtas ir neatskleistas, nėra aišku, kaip ir kodėl po J. Piłsudskio 1919 m. balandžio 22 d. kreipimosi „Į buvusios LDK gyventojus“ šis vaizdinys tapo J. Giedroyco ULB koncepcija, kuria XX a. pabaigoje vadovavosi „Solidarumo“ lyderiai. Todėl, iškeliant problemą, ir disertacijos struktūroje pirmosios koncepcijos atskaitos tašku laikomas minėtas J. Piłsudskio kreipimasis. Tuo tarpu apibūdinti disertacijos temos tiksliai chronologijos ribas, ypač jų pabaigą, trukdo tai, kad J. Giedroyco koncepcija buvo plėtojama XX a. antrojoje pusėje ir dėl to sudėtinga nuspręsti, ar ji yra visiškai įgyvendinta, ir yra svarstyti kelios šios koncepcijos baigiamosios datos. Pirma – tai 1989–1991 m. laikotarpis, ULB valstybėms atkūrus nepriklausomybę, antra – 1997 m., kai lietuvių ir lenkų intelektualai pasirašė Vygrių deklaraciją, kurioje nutarta, kad abiejų tautų konfliktas dėl Vilniaus yra praeitis ir jį reikia palikti nagrinėti istorikams ir nepolitizuoti, trečia – 2000 m., kai dėl J. Giedroyco mirties nutrūko tiesioginės subjektyvios koncepcijos ir jo kūrėjo sąsajos.

Pirmame skyriuje aptariamas lenkų XX a. federalistinių koncepcijų kontekstas nuo Jogailaičių idėjos susiformavimo ir jos geopolitinių sąsajų tarpukario istoriografijoje, atskleidžiant J. Piłsudskio federalistinę koncepciją ir jos įgyvendinimo praktinius trukdžius, apžvelgiant šio laikotarpio amžininkų ir lenkų istoriografijos vertinimus iki lenkų remiamo prometėjizmo judėjimo, skirto palaikyti Rusijos valdomų tautų nacionalinius siekius. Nustatyta, kad J. Piłsudskio LDK vaizdinys buvo sudarytas iš ganėtinai sunkiai tuometei visuomenei suprantamų elementų, tokių kaip: teritorija, valstybė, piliečiai, kurių tapatybė buvo komplikauta, bendra su Lenkija valstybingumo tradicija. Iš to išplaukė, kad XX a. pradžios federalizmo šalininkai laikė LDK Lenkijos kultūrinės-civilizacinės erdvės dalimi, todėl natūraliai manė esant būsima Lenkijos valstybės sąjungininke ir atrama. Naujausios lenkų istoriografijos pagrįsta, kad J. Piłsudskio federalistinė koncepcija buvo jo platesnės geopolitinės koncepcijos, turint tikslą kuo toliau į Rytus nustumti Rusiją, dalis, siekiant užtikrinti Lenkijai naują geopolitinę galią Rytų Europoje. Dėl monoetniškai nusiteikusios Lenkijos visuomenės, 1921 m. pasirašytos Rygos sutarties ir J. Piłsudskio pasitraukimo iš aktyvios politikos federalistiniai planai neįgyvendinti. 1926 m. po perversmo grįžęs į valdžią ir sudaręs vadinamąją sanacijos Vyriausybę, J. Piłsudskis aktyviai rėmė prometėjistinį judėjimą, kurį palaikė ir vykdė jo bendraminčiai politikai Leonas Wasilewskis ir Tadeusz Hołowko. Vilniuje tam buvo įsteigtas institutas – „Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej“. Palaikydamas prometėjizmą, J. Piłsudskis deklaravo, kad suvokė etninio elemento geopolitikoje galią, nors pačiam iki gyvenimo pabaigos buvo labiau priimtina iš ATR paveldėta bajoriškoji etnokultūrinė pilietinė savimonė, todėl ne kartą save vadino

„litwinu“, tai trukdė jam pripažinti lietuvių ir Lietuvos nacionalines aspiracijas, be ryšių su Lenkija.

Antroje disertacijos dalyje aptariama publicistų brolių Stanislawo ir Jozefo Mackiewiczų veikla, siekiant kartu atskleisti komplikotą ne tik savosios tapatybės supratimą, bet ir Vilniaus federalistinę mintį, kurios konservatyviajai srovei atstovavo S.Mackiewiczius ir jo redaguojamas „Słowo“ laikraštis, o „krajovciškajai“ – J.Mackiewiczius ir karo pradžioje lietuvių valdomame Vilniuje leistas laikraštis „Gazeta Codzienna“. Abu broliai pasitraukė į Vakarų Antrojo pasaulinio karo metais. Abiem buvo artimas LDK vaizdinys, kurį jie siekė įkomponuoti į politines to meto realijas. S.Mackiewiczius norėjo matyti LDK, susijusią lenkų ir baltarusių, lenkų ir lietuvių federacijos ryšiais, o vėliau – LDK, unijos pagrindais sujungtą su Lenkija. Palaikydamas J. Piłsudskio federalistinę koncepciją, jis buvo nusistatęs antibolševikiškai ir nerėmė tarpukario „Kauno Lietuvos“, nes, jo manymu, pastarosios egzistavimas kėlė grėsmę Lenkijos saugumui. Tokią mintį palaikė ir kai kurie to meto lenkų istorikai. Vėliau S.Mackiewiczius pasiūlė „Priešrusijos“ koncepciją, kurios pagrindą turėjo sudaryti Lenkijos rytinės žemės, gyvenamos baltarusių, numatant joms autonomiją. Tuo tarpu J.Mackiewiczius, suvokė LDK kaip integralią visumą, susidedančią iš Lenkijos, Baltarusijos ir Ukrainos, „kurios niekam nereikėjo ir kurią visi dalimis norėjo išdraskyti“. Dėl tokios padėties kaltindamas lenkų pusę, nes „galimi paveldėtojai liko sulenkinti ne tik kultūriškai, bet, svarbiausia, politiškai“, publicistas svarstė LDK daugiakultūriškumą, apimančią ir Vilniaus miesto kultūrinio paveldo išsaugojimo „krajovciškumo“ idėjos ir „patriotizmo peizažo“ kontekstą, pabrėždamas, kad tarp lenkiškai kalbančių Vilniaus gyventojų ir Lenkijos lenkų yra vietinio elemento skirtumų. Jis, skirtingai negu brolis, kritikavo J. Piłsudskį dėl komunizmo įsigalėjimo Europos Rytuose, kadangi pastarasis anuomet nepalaikė baltagvardiečių, neigiamai vertino Rygos sutartį ir atmetė galimą Sovietų Sąjungos evoliucionavimo galimybę. Antikomunistinis požiūris būdingas buvo ne tik J. Mackiewiczui, bet ir lenkų istorikui Oskarui Haleckiui, kuris iševijoje Jogailaičių idėjai suteikė kokybiškai naują formą – Vidurio ir Vidurio Rytų Europą, pagrįsdamas ją istoriniais argumentais. Taip, LDK vaizdinys federalistams antikomunistams tapo toji riba, kuri žymėjo demokratinių Vakarų tradicijas. Skyriuje aptarus brolių Mackiewiczų pasaulėžiūrą ir politinių pažiūrų skirtumus, atsiskleidė ne tik komplikotas vienos šeimos atvejis, bet ir painus Vilnijos federalistinės minties, kartu ir federalistinės J. Piłsudskio koncepcijos tarpukario įgyvendinimo galimybių kontekstas.

Trečiame skyriuje, remiantis „Kulturos“ ir „Zeszyty Historyczne“ žurnalo numerių analize, nagrinėjama Jerzy Giedroyco ir jo ULB geopolitinė koncepcija, skirta Lenkijos Rytų politikai, pagal kurią lenkai turėjo atsisakyti pretenzijų į Vilnių ir Lvovą ir palaikyti rytinių kaimynių nacionalines aspiracijas. J. Giedroyco geopolitinės minties genezės ieškota tarpukario jo redaguojamų žurnalų politinėje linijoje aptariant aktyviausio jų publicisto Adolfo Marios Bocheńskio geopolitinę mintį. Nustatyta, kad J. Giedroycas, nors ir kildino save iš federalistinės tarpukario lenkų minties, tiesioginiu jos sekėju netapo, nes jau tarpukariu ją kritikavo, bet permąstęs jos praktinius trūkumus ir atsižvelgdamas į naujas pokario realijas atsisakė Lenkijos dominantės geopolitinio vaidmens ATR rytinėse teritorijose, remdamasis lygiavertės partnerystės bendradarbiavimo pagrindais regione ir tautų aspiracijomis dėl nepriklausomos valstybingumo teisės jame. Todėl žurnaluose, o ypač „Kulturoje“, atsispindėjo sovietinės Lietuvos realijos ir vėlesni sunkumai atkūrus nepriklausomybę, su kuriais susidurdavo ir lenkai. Jo žurnaluose LDK vaizdinio beveik nėra, jis atsiskleidžia tik tada, kai kalbama

apie daugiakultūrį ir daugiatautį ATR paveldą, apie kurį dažniausiai rašė iš tarpukario Vilniaus ar iš tarpukario Lenkijos rytinių teritorijų į Vakarų pasitraukę autoriai. Jo redaguojamose žurnaluose LDK atsispindėjo tik kaip bendro istorinio-kultūrinio paveldo dalis, bet ne kaip geopolitinė aktualija, kurią galima svarstyti ar ją remtis pagrindžiant ULB koncepciją.

Išvados:

Lenkų XX a. pradžios federalistinėje geopolitinėje mintyje egzistavo LDK naratyvinis vaizdinys, kurio pagrindu 1919 m. balandžio 22 d. buvo parengtas ir Vilniuje išplatintas J. Piłsudskio kreipimasis „Į buvusios LDK gyventojus“. Šis simbolinis ir kartu praktinę reikšmę turintis faktas grindžia mintį, kad J. Piłsudskis vadovavosi iš XVIII–XIX a. išlikusių LDK vaizdiniu, deklaruodamas įsitikinimą, kad nors LDK praeityje buvo ATR dalis, ji nebuvo Lenkija, nors jas abi siejo Vakarų kultūros bastiono geopolitinė tapatybė.

Kreipimosi tekste atsispindėjo vykstantys mentaliniai pokyčiai regione ir pagrindiniai XX a. pradžios LDK vaizdinio sudėtiniai elementai, tarp kurių išryškintini:

a) *Teritorija*, kurios tiksliai ribas jau tarpukariu apibrėžti trukdė nuo XVIII a. nutrūkusi LDK valstybingumo tradicija.

b) *Gyventojai*, kurių tapatybė formavosi veikiami priešpriešinamos paveldėtos ATR bajoriškosios pilietinės arba etnokultūrinės ir nacionalistinės arba etnopolitinės savimonės, todėl buvo siūloma surengti laisvus rinkimus, turėjusius nuspręsti jų likimus.

c) Bendra su Lenkija *valstybingumo tradicija*, kurią vieni atsiminė kaip LDK inkorporaciją, kiti – kaip skirtingo pobūdžio federalizmą.

d) *Daugianacionalinė kultūra*, todėl įvedamas civilinis, o ne karinis, valdymas ir tam pasitelkiami vietiniai gyventojai.

Visi išvardyti LDK vaizdinio elementai kaip ir iki galo paties J. Piłsudskio niekada neapibrėžtas federalistinio modelio projektas darė įtaką tarpukario federalistinio diskurso turinio nevienareikšmiškai interpretacijai. Manytina, kad šiuo kreipimusi siekta padėti visuomenei susitapatinti su paminėtais elementais ir imantis išvardytų veiksmų integruoti juos į visumą, kurios pagrindu turėjo išlikti LDK vaizdinys ir pasireikšti federalizmas. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad nei vienas elementas nebuvo iki galo aiškiai apibūdintas, o veiksmai nebuvo sėkmingi, todėl visuomenės daugumai LDK vaizdinys liko nesuprantamas, tai smarkiai komplikavo ir federalizmo praktiką.

Tuo pat metu unitarinės ir federalistinės istoriografijos stovyklų polemikoje susiformavo „Jogailaičių idėjos“ samprata, kurioje išryškėjo ir buvo grindžiama LDK, kaip politinės kategorijos Lenkijos istorijoje, svarba. Ši idėja turėjo tiesioginį sąlytį su XX a. pirmosios pusės lenkų federalistine geopolitikos srove, nes ją grindė ir skleidė istorikai, kurie vienaip ar kitaip aktyviai prisidėjo prie tarpukario Lenkijos politikos formavimo. Tarp jų paminėtini: Oskaras Haleckis; Witoldas Kamienieckis, Władysławas Wielhorskis, Leonas Wasilewskis. Visų jų darbuose ir politinėje veikloje atsispindėjo parama J. Piłsudskio federalistinės Lenkijos vizijai ir buvo akcentuojama, kad ATR praeityje buvo sudaryta dviejų valstybių pagal savanoriškumo principą, kurio pagrindu federacijoje suvienytos jų teritorijos ilgą laiką išlaikė imperinę galią Europoje.

Manytina, kad dėl to, jog tarpukariu federalizmui prijaučiantis iš ATR tradicijų kilęs elitas ir istoriografijoje išlikęs LDK vaizdinys sutrukdė Lenkijai pasikėsinti į „Kauno Lietuvos“ nepriklausomybę, nors net federalizmo šalininkai, kaip S.Mackiewiczus, ragino užimti Lietuvą ir jėga sukurti federacinę sąjungą. Atsižvelgiant

į šį kontekstą, L. Żeligowskio žygis į Vilnių federalistų vertintinas kaip vienas iš radikaliausių bandymų susitarti su Lietuva dėl kantoninio projekto, bet ne prielaida Lietuvos okupacijai, nes tai būtų galutinai palaidoję galimybę sukurti federaciją ir Jogailaičių idėjos tradiciją.

J. Piłsudskio federalistinės vizijos įgyvendinimą pakirto iš pradžių Vilniuje – sukurta Vidurio Lietuva, Kijeve – iš Symono Petliuros išsiderėta ir prijungta prie Lenkijos Rytų Galicija, galiausiai – pasirašyta Rygos taikos sutartis su bolševikine Rusija atsisakius Baltarusijos. Pusiaukelėje pasibaigęs federalistinės vizijos įgyvendinimas Rygoje, fiksuojant Lenkijos rytines sienas 1792 m. ribomis, lėmė tai, kad federalistinės geopolitinės koncepcijos šalininkai ir lenkų kaimynai vertino tarpukario federalizmą kaip ir Jogailaičių idėją, po kurios vėliava ji buvo platinama, kaip Lenkijos „imperializmo žnyplės“ ir grėsmę kitų tautų kultūriniam ir valstybiniam suverenumui. Tarpukario politinė praktika ir visuomenės nuotaikos atitinkamai draskė LDK vaizdinį, kuris lenkų, o ypač nacionalistų, akyse tapo Lenkijos pakraščių vadinamųjų „kresų“ suvokimu, apėmęs po Rygos sutarties prie Lenkijos prijungtas baltarusių ir ukrainiečių teritorijas, taip pat LDK sostinę Vilnių.

J. Piłsudskis formuluodamas savo geopolitinę koncepciją, mąstė ne etninio, bet valstybinio patriotizmo kategorijomis, kaip ir S. Mackiewiczus. Tačiau manytina, kad J. Piłsudskis, palaikydamas prometėjistinį judėjimą, o S. Mackiewiczus, pasisakydamas dėl baltarusių autonomijos, suprato etninio elemento jėgą kovojant su pagrindine federalistų grėsme – Rusija. Bet skirtingai negu A.M.Bocheńskis ir J. Mackiewiczus, nesugebėjo įžvelgti to, kad Lenkijos tautinės mažumos ir rytiniai jos kaimynai lenkų kultūrą ir Lenkijos paternalizmą Rytuose vertina kaip pavojų jų pačių išlikimui.

Dėl nutrūkusių diplomatinių santykių su tarpukario Lietuva, vis aiškesnio Rusijos teritorijos Lenkijos geopolitikai istoriografijoje akcentavimo, tarpukario pabaigoje Lenkijos Rytų politika pakrypo nuo LDK šiaurės rytų teritorijos į pietryčius – labiausiai į Ukrainą.

XVIII a. LDK vaizdinys ir federalistinės lenkų patriotizmo tradicijos buvo beveik visiškai sunaikintos Antrojo pasaulinio karo metais, emigravus ir ištrėmus apsišvietusį lenkiškai kalbantį Ukrainos, Lietuvos ir Baltarusijos elitą. Nebeliko fizinės jėgos, kuria tarpukario pradžioje rėmėsi J. Piłsudskis savo federalistinei koncepcijai įgyvendinti ir kuri būtų galėjusi grąžinti federalizmui ir LDK vaizdinui ankstesnį turinį ir politinę reikšmę. LDK vaizdinys, kaip lenkų civilizacinės kultūros tąsa ir fenomenas, ir kaip integrali visuma, išliko tik nedaugelio „lenkiškosios kultūros lietuvių“, kaip Cz. Miłozas ar brolių Mackiewiczų, ypač Józefo, atmintyje ir jų literatūroje.

Antrasis pasaulinis karas smarkiai pakoregavo lenkų geopolitinių koncepcijų formulavimo pagrindus, grąžindamas į jas Vokietijos ir Rusijos distinkcijos problematiką ir svarstymus dėl Lenkijos išsivadavimo iš sovietinio bloko galimybių. O tarpukariu apibrėžta Jogailaičių idėja buvo iš esmės pakoreguota O. Haleckio į Vidurio Rytų Europos idėją, kurioje išlikęs LDK vaizdinys ženklino demokratinės ir nedemokratinės Europos riboženklius.

J. Giedroyc'o Lenkijos Rytų politikos pirminės įžvalgos susiformavo tarpukariu, jam redaguojant leidinį „Bunt Młodych“, vėliau pervadinto į „Polityka“, kritikuojant tarpukario Lenkijos užsienio ir vidaus politiką. Žurnale buvo skleidžiama idėja palaikyti ATR tautų nepriklausomybės siekius, nes manyta, jog šioms tautoms atkūrus savarankiškas valstybes Lenkijai būtų užtikrintas saugumas ir pretenzijos į geopolitinės galios santykių Rytų Europoje naują konfigūraciją, kuria siekta susilpninti rusiškąjį

imperializmą, išspręsti tautinių mažumų problemas, Lenkijoje atsisakant teritorinio imperializmo geopolitinės formulės.

J.Giedroyco „ULB“ doktrina, skirta Lenkijos Rytų politikai vykdyti su nepriklausoma Ukraina, Lietuva ir Baltarusija, pareikalavo atsisakyti istorinių reminiscencijų arba „lenkiškųjų tarpukario „kresų“ ir pripažinti Vilnių ir Lvovą rytiniams jos kaimynams. Nors koncepcija ir kilo iš federalistinės lenkų geopolitinės minties, rėmėsi ne tarpukario Lenkijos federalistiniu paternalizmu ir lenkiškai kalbančių ATR rytinių teritorijų apsišvietusiųjų atstovų parama, bet lygiavertės partnerystės principais ir dialogu su sovietinių ULB valstybių opoziciniu etniniu elitu. Taip lenkų geopolitinėje mintyje atsirado vietos savarankiškoms ir etninėms Ukrainai, Lietuvai ir Baltarusijai.

J.Giedroycas, kurdamas savo koncepciją, atsisakė federalizmo ir Jogailaičių idėjos formuluočių, kurios ULB tautoms asocijavosi su jų elito asimiliacija ir nesukurtu arba prarastu valstybingumu. Žurnalų „Kultura“ ir „Zeszyty Historyczne“ straipsnių analizė atskleidė, kad nebeliko jų geopolitinėje mintyje ir LDK, kaip politinės kategorijos, kuri prarado jiems savo ankstesnę geopolitinę aktualumą.

Pripažinęs nacionalinių valstybių perspektyvą griuvus komunizmui ir laikydamas ją pagrindu ULB koncepcijai, J.Giedroycas atvirai pasisakė prieš nacionalizmą regiono vidaus politikoje, nes akcentavo ULB erdvės daugiakultūriškumą ir tiesiogiai su juo susijusį ATR (Abiejų Tautų Respublikos) ir LDK paveldo aktualumą, kuris vienintelis iš tarpukario LDK vaizdinio elementų yra išlikęs fiziškai.

LDK vaizdinio transformacija į ULB, leido įžvelgti ir suprasti ne tik lietuviškas realijas komunistiniu ir pokomunistiniu laikotarpiu, bet ir atsisakyti geopolitikos formulavimo remiantis istorinėmis kategorijomis ir istorija. XX a. federalistinės minties pokyčiai nulėmė Lenkijos kaip tilto tarp Vakarų ir Rytų geopolitinę tapatybę, kuri, viena vertus, tapo pagrindu kurti ULB koncepciją, kita vertus, siektinu tikslu, norint palaikyti gerus santykius ir su Vakarais, ir su Rytais, bet ne Lenkijos rytinių kaimynių sąskaita.

J. Piłsudskis ir J. Giedroycas, žymūs XX a. lenkų politikai, suprato, kad Lenkijos geopolitinė galia ir jos saugumas slypi Rytų Europoje: pirmajam – LDK, antrajam – ULB, ir priklauso nuo sėkmingos Rytų politikos. Jiems abiem buvo būdingas politinis realizmas, abu pirmiausia siekė stiprios Lenkijos ir galios santykių Rytų Europoje pokyčių, bet tik J. Giedroyco ULB koncepcija pralenkė patyrimą, turėjo realias, o ne įsivaizduojamas ribas, rėmėsi aiškiais partneriais ir suprantamais partnerystės principais.

Manytina, kad J. Giedroyco ULB koncepcija nėra tipiškas federalistinės minties kūrinys, nes ją plėtodamas ir atsiribodamas nuo Lenkijos paternalizmo Rytų politikoje ir LDK politinio aktualumo, jis permąstė ne tik federalizmą, bet ir nacionalizmą, kadangi atsisakė „kresų“ inkorporacinių lūkesčių. Todėl laikytina, kad J. Giedroyco ULB koncepcija yra kokybiškai nauja lenkų geopolitinės minties kryptis.

List of the Articles on the theme of the dissertation:

Straipsnių disertacijos tema sąrašas:

1. Jerzy Giedroyc / Jurgis Giedraitis ir Lietuva // Naujasis židinys-Aidai. 2004, nr. 12, p. 615–625.
2. Vidurio Rytų Europa XX amžiaus antrosios pusės lenkų išeivijos federalistinėse koncepcijose // Lietuvos istorijos studijos: mokslo darbai. 2011, nr. 27, p. 125–143.
3. Jogailaičių idėja ir jos implikacijos lenkų XX a. geopolitinėje mintyje // Socialinių mokslų studijos: mokslo darbai. 2012, nr. 4(3), p. 867–886.

About the author of the dissertation:

Barbara Stankevič, born on June 22, 1981 in Vilnius, took studies in New History at Vilnius University's faculty of History in 1999 and gained a BA degree in 2003; entered Mykolas Romeris University to study EU policy and administration at the faculty of Strategic Management and Politics and gained a master's degree in Public Administration in 2005; studied at Vilnius University from 2003 to 2007 and graduated with a master's degree in History (Magistro cum laude).

The major domain of her scientific interest has been Polish geopolitical ideas of the XX century, in particular Lithuanian-Polish relationship, XX c. geopolitical processes in Europe, regionalism and Geohistory.

In 2009 - 2010, Barbara took apprenticeship in Emigration Archive of Mikołaj Kopernik library in Toruń with a scholarship of Education Exchanges Support Foundation; in September 2011, made a presentation in the international conference *20 Anniversary of Lithuanian-Polish Neighborhood (1991-2011)* in Maria Curie Skłodowska University in Lublin, Poland; from 2006 to 2009 as an assistant lecturer and from 2009 as a lecturer at the Department of Political Sciences of the Faculty of Politics and Management of Mykolas Romeris University delivers courses of *Middle and East Europe in XX-XXI c.*, and *Analysis of Public Policy*.

E-mail: barbara.stankevic@gmail.com

Duomenys apie disertacijos autorių:

Barbara Stankevič gimė 1981 m. birželio 22 d. Vilniuje.

1999–2003 metais studijavo Vilniaus universitete, Istorijos fakultete (Naujosios istorijos specializacija) ir įgijo istorijos bakalauro kvalifikacinį laipsnį. 2003–2005 metais studijavo Mykolo Romerio universitete, Strateginio valdymo ir politikos fakultete, Europos Sąjungos politikos ir administravimo programą ir įgijo viešojo administravimo magistro kvalifikacinį laipsnį. 2003–2007 metais studijavo Vilniaus universitete ir įgijo istorijos magistro kvalifikacinį laipsnį (Magistro cum laude diplomas).

Pagrindinė mokslinių tyrimų kryptis – lenkų XX a. geopolitinė mintis. Pagrindinės domėjimosi ir tyrimo kryptys: lietuvių ir lenkų santykiai, geopolitiniai procesai XX a. Europoje, regionalizmas, geoistorija.

2009–2010 metais stažavosi Torūnės Mikalojaus Koperniko bibliotekos Emigracijos archyve pagal Švietimo mainų paramos fondo stipendiją. 2011 m. rugsėjo mėnesį skaitė pranešimą tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „20 metų lietuvių ir lenkų kaimynystei (1991–2011)“ Liublino Marii Curie Skłodowskos universitete, Lenkijoje.

2006–2009 metais Mykolo Romerio universiteto Politikos ir vadybos fakulteto Politikos mokslų katedros asistentė, nuo 2009 m. – lektorė. Dėstomi studijų dalykų kursai: Vidurio ir Rytų Europa XX–XXI amžiuje, Viešosios politikos analizė.

El. paštas barbara.stankevic@gmail.com